

Адыгэ макь

Адыгэ Республикэм и Правительствэ игъэзет

№ № 85-86 (20350) ГЪУБДЖ, ЖЪОНЫГЪУАКІЭМ и 21-рэ, 2013-рэ илъэс

● ОСЭ ГЪЭНЭФАГЪЭ ИЭП

**ЖъоныгъуакІэм и 21-р —
я XIX-рэ лІэшІэгъум
шыІэгъэ Кавказ заом
хэкІодагъэхэр
агу кызыщагъэкІыжырэ
шъыгъо маф**

**Адыгэ
Республикэм
щыпсэухэу
лътэныгъэ
зыфэтшыхэрэр!
ТичІыплэгъу
лътэпІэхэр!**

*ЖъоныгъуакІэм и 21-р ренэу
тиресубликэ исхэм, ІэкІыб кър-
ралыгъохэм ащыпсэрэ адыгэхэм
яшІэжъ шъыгъо мафэу хэлтышт.
Илъэси 149-кІэ узэкІІэбэжымы
аухыгъэ Кавказ заор тыхэгъэгъ-
гъухэмкІэ ушэтынІэ хылытэу хъу-
гъагъэ. Лъэпкъ зэфэшъхьафхэм
къахэкІыгъэхэм, зэфэмдэ динхэм
арыгъуазэхэрэм чІэнэгъэшхоу
ашІыгъэм илыуз нени зэхашІэ.*

*А лъыгъэчъэ ззошхом хэкІода-
гъэхэр мы мафэм тыгу къэдгъэ-
кІыжъхэзэ, тэ дэгъоу кыдгъурІо
цІыфыпсэм нахъ лъанІэ зи зэрэ-
щымыІэр. Арышъ, тарихъым де-
сэхэр кыхэтхыхэзэ, непэ тэ тыз-
пылтын фаер Адыгеим щыпсэрэ
лъэпкъ зэфэшъхьафхэм азыфагу
илъ зыкІыныгъэмрэ зэгъунэгъушІу
зэфыщытыкІэхэмрэ лъыдгъэкІо-
тэнхэр, ти Хэгъэгъушхоу Урысые
Федерациер нахъ фэшІыгъэ хъу-
ным пае мамырныгъэмрэ згуры-
Іоныгъэмрэ къэтыухъумэнхэр
ары!*

*ТичІыплэгъу лъанІэхэр, псау-
ныгъэ пытэ, насып шыуІІэнхэу,
мамырэу шыуыІэнхэу, ІофышІоу
ешъухъыжъэхэрэм гъэхъагъэхэр
ащышъушІынуу тышъуфэлъаІо!*

Адыгэ Республикэм и Лъышъхъу
ТХЪАКІУЩЫНЭ Аслъан

Адыгэ Республикэм и
Къэралыгъо Совет — Хасэм и
Тхъаматэу
Владимир НАРОЖНЫЙ

ШІэжъым гъунапкъэ иІэп

Шъыгъо-шІэжъ мафэм ипэгъокІэу зэ-
хашэрэ Іофыгъохэм тахагъэлажъэмэ
ашІоигъоу Къэралыгъо телерадиоком-
паниеу «Адыгеим» ителепроектэу
«Лъэпкъ лъэмыджым» Іоф дзышІэрэ
купымкІэ Тыркуем ис тилъэпкъэгъу
хэхэхэм тырагъэблэгъагъ. СыдигъокІи
зэряхабзэу, ахэр дахэу кытпІэгъо-
кІыгъэх, зэІукІэгъу зэфэшъхьафхэр
тфызэхашагъэх, лъэпкъ гумэкІыр
зэдэгъушыІэгъухэм альапсэу хъугъэ.
Тибысымэу Хъатх Рэджеб игушыІэхэм
гур къагъэбырсырыгъ.

ХЪАТХ Рэджеб:

«Хэкужъым сыкъызэкІом, ичІыплэ
дахэхэр къэскІухъэ зэхъум, мэз гъэ-

Хэкужъым исхэмрэ хэхэс хъугъэхэмрэ — адыгэ пстэоу дунаим тетхэм непэ,
жъоныгъуакІэм и 21-м, яшъыгъо-шІэжъ маф. Уитарихъ умышІэмэ, умы-
гъэлапІэмэ неущырэ мафэм тэрэзэу ухэзэгъэштэп, чІыплэ шыуІІэштэп. Урыс-
Кавказ заом хэкІодэгъэ тилъэпкъэгъухэм, зихэкужъ пэчыжъэ хъугъэхэм, хэ-
кум, шъхъэзакъо фэдэу, кынэгъагъэхэм — тэ, лъэпкъ гугъаплэр зэпхыгъэхэу,
тырлэлэуж. Адыгэ хэкуисхэмрэ хэхэхэмрэ зэдытетлхъэрэ, зэфакІорэ
лъэмыджхэм тыгъэр кызыфыкъокІырэ цІыф лъэпкхэм ащыщ тешы.

*хъунэ горэм тыхэхъанэу хъугъэ. Чы-
гъэжъ горэм ылапсэ чагъэу ащ хэ-
тэу слъэгъугъэ. Сыгу кыгъэгъузыгъ,
сигъэгъыгъ. Тилъэпкъ итарихъ фэдэу
ар кысыщыхъугъ. Ащ нэмыкІ чыгъ
лъэпкхэри готыгъэх зырызэу. Тэри
зыр — бжъэддыгъу, зыр — шапсыгъ,
зыр — къэбэрттай... Адыгэ лъэпкыр
чыгъ лъэпкъ зэфэшъхьафмэ афэд...*

Шэмбэт мафэм, жъоныгъуакІэм и

18-м, «Таксим» зыфаІорэ чІы-
плэм тилъэпкъэгъу хэхэхэр бэу
кышызэрэуогъоигъэх. Лъэпкъ
быракъхэр, тыди щыпсэрэ
адыгэхэм зыкІыныгъэ ахэлтын
зэрэфаем укыфэзыгъэушырэ
тхыгъэхэр ахэм алыгъыгъэх.
НыбжыкІэхэри, ныбжъ гурыт
зилэхэри, нахыжъхэри ахэты-
гъэх. Зэдырагъаштэу къалощты-
гъэ: «Орэнсэу хэкур, орэнсэу
адыгэр!»

«Хэкупсэхэр» зыфиІорэ ку-
ным зэхичъгъэ шІэжъ зэхэхэм
Истамбыл ипчэгъухэм ащыщ
нэбгыришъэ пчъагъэ кыришъэ-
лІэгъагъ. Хэхэс адыгэхэу Тыр-
куем щыпсэухэрэм хабзэ афэхъугъэу
шъыгъо-шІэжъ мафэр джащ фэдэу
хагъэунэфыкІы. Зыхэт зэхэщэкІо куп-
хэм ямылытыгъэу, зихэку чІэзына-
гъэхэмрэ хэкум исхэмрэ яІэн фэе фи-
тыныгъэхэм ахэр афэбанэх. Зэхэхэм
къекІоллагъэхэм ащыщхэр ягупшысэ-
хэмкІэ кыддэгъошагъэх.

(ИкІлэх я 12-рэ н. ит).

Лъэпкъ шІэжъымрэ шыІэныгъэмрэ

Онджэкъыр типчэгъу шъхъалэу щытышт

Лъэпкыр гъашІэм зыщыкІэхъопсырэ саугъэтыр бгъэпсы-
ным, ащ къэшІэкІыгъэ пчэгум игъэдэхэн ухэлэжъэным тарихъ
мэхъанэ иІ. Щытхъоу пфалощтыр арэп узэгупшысэрэр — цы-
хъэу кыпфашыгъэр зэрэбгъэцэкІагъэмрэ уилофшлагъэ цІыф-
хэм пшъхъапэ зерафэхъуштыр кыыхэбгъэщыхэ пшІоигъу.
ЗэлашІэрэ архитекторэу, сурэтышІэу Бырсыр Абдулахъ
гушыІэгъу тызыфэхъум, Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо
филармоние ыпашъхъэ щагъэуцугъэ лъэпкъ саугъэтым
еплъыкІэу фырилэр къытфилотэнэу телъэлугъ.

(ИкІлэх я 16-рэ н. ит).

Гупчэ къэбарлъыгъэлэс амалхэм къызэраторэмклэ, Сирием щырэхъатэп, зэпэуцуныгъэм хэмыхъомэ, къыкӀечы пӀон плъэкӀыштэп. Арышъ, егъэзыгъэ ИофкӀэ япсэупӀэ зыхъожь Адыгеим къэзыгъэзэжыгъэ тилъэпкъэгъухэм яхэгъэгу рэхъат щыхъужьынышъ, агъэзэжыныу амал яӀэу псынклӀэу хъуным шыгугъыгъуай. Ба тиреспубликэ къэзыгъэзэжыгъэхэр, сыдэуштӀэу ахэм япсэукӀэ зэхэщӀагъа, сыдэуштӀэу чыплӀакӀэхэм ахэр ахагъэгъозэжыыхэра? Мыхэм ыкӀи нэмыкӀ упчӀэ заулэм джэуап къаредгъэтыжы тшӀоигъоу непэ гущылӀэгъу тыфэхъугъ Адыгэ Республикэм лъэпкъ ИофхэмкӀэ, ІэкӀыб къэралхэм ащыпсэурэ тилъэпкъэгъухэм адырӀэ зӀпхыныгъэхэмкӀэ ыкӀи къэбарлъыгъэлэс амалхэмкӀэ и Комитет итхъаматэу Шъхьэлэхъо Аскэр.

ХэкӀыплӀэхэр агъэфедэхэзэ ІэпыІэгъу афэхъух

— Сирием заор къызыщэжыагъэм къышыублагъэу, — къытфегъуатэ Аскэр, — нӀбгыр 562-рэ хъурэ унэгъуи 126-рэ Адыгеим къэкӀожыгъагъ. Ахэм ащыщӀэу нӀбгыр 45-рэ хъурэ унэгъо 13-м Налшык, нӀбгыр 17 хъурэ унэгъуи 8-м Сирием, нӀбгыр 16 хъурэ унэгъуи 3-м Тыркъуем агъэзэжыгъагъ. Тызыхэт илъэсым имэлылфэгъу и 22-м ехъулӀэу зэрэщытыгъэмкӀэ, нӀбгыр 345-рэ хъурэ унэгъуи 101-рэ тиреспубликэ щӀэсэу. Студент 62-р ыкӀи унагъо зимылӀэхэу нӀбгыр 31-р ахэм захэбгъэхъожьыкӀэ, зӀкӀэмкӀи нӀбгыр 456-рэ Адыгеим къэнагъ.

— **НахьыбэмкӀэ ахэр тыда зыщыпсэухэрэр?**

— ЗӀкӀэми анахьыбэу Мыекъуапэ щӀэсэух: нӀбгыр 228-рэ хъурэ унэгъо 71-рэ республикэм икӀэлэ шъхьалэ къыдэнагъ. Ау нэмыкӀ чыплӀэхэр псэупӀӀкӀэ къыхэзыхыгъэхэри ахэтых. ПчыагъэмкӀэ ятӀонэрэ чыплӀэр еубыты ТэхъутэмыкӀое районьмкӀэ къуаджэу Пэнэхэс. НӀбгыр 61-рэ хъурэ унэгъо 12-м ар псэупӀӀкӀэ афэхъугъ. Джащ фэдэу АдыгэкӀалэ унэгъуи 2-м, Хьащтыку — унэгъуи 2-м, Афыпсыпэ — 1 унагъо, Шынджые — 1 унагъо, Инэм — унэгъуи 2-м, Хьакурынэхъаблэ — унэгъуи 2-м, Мамхыгъ — унэгъуи 2-м, Кошхъаблэ — 1 унагъо, Джыракъые — унэгъуи 2-м, Джэдэ районьмкӀэ станицэу Керлесскэм — 1 унагъо, Мэфэхъаблэ — 1 унагъо псэупӀӀэ афэхъугъэх. Къэуагъэмэ хъушт 2013-рэ илъэсыр къы-

зыхъагъэм къышыублагъэу нӀбгыр 74-рэ хъурэ унэгъо 20 Адыгеим къызэрэкӀожыгъэр.

— **ЩыІэныгъэр лъэныкъуабэу зэрэзэхэлъыр зыми ыгу къэбгъэкӀыжыныу щытӀэп. УзычӀэсыщтыр уилэн фае, бзэр, еджэныр, медицинэ фӀэлэ-фашӀэхэр, нэмыкӀхэр хэти ренэу егъэфедэх. ІэкӀыб хэгъэгу укӀыкӀыжыгъэ зыхъукӀэ, а зӀпстӀэур къын дэдэ мэхъу. ЕтӀани ИофшӀэн уимылӀэу уищыкӀэ-гъэшт пстӀэум апӀухъащтыр тыдэ къыкӀышта?..**

— ЗычӀэсыщтыр хъумэ, къӀэуагъэмэ хъушт чылэхэм яунаеу уни 4, къалэм фӀэтэри 6 къазэррашӀащфэгъэр. Сирием къыкӀыжыгъэхэу республикэм иеджӀӀэхэм кӀэлэцӀыкӀу 68-рэ ащарагъаджэ: 50-р — къалэу Мыекъуапэ, 4-р — АдыгэкӀалэ, 12-р — ТэхъутэмыкӀое, 2-р — Шэуджэн районьм. КӀэлэцӀыкӀуи 9 Мыекъуапэ дэт сабий ІыгъыплӀэхэм ащӀагъ, тапӀкӀи къалэм дэт сабий ІыгъыплӀэхэм чыплӀэхэр къащӀагъыгъэхэм фӀэшӀ къӀэлэ администрацием Иоф дэтӀшӀэ.

— **КъэкӀожыгъэхэм щыІэкӀэ амал ягъэгъотыгъэным фӀэшӀ чыплӀэ хабзэм сыд фэдэ Иофыгъохэр зӀрихъэхэра?**

— Адыгэ Республикэм и Лышгъхъэ иунашъокӀэ зэхыщӀагъэ тилъэпкъэгъухэу шъхъэгъэзыпӀӀкӀэ къэзыгъэзэжыны фаеу хъугъэхэм ІэпыІэгъу ятыгъэным епхыгъэ Иофыгъохэр

зыгъэзекӀохэрэ комиссиеу Премьер-министрэр зыпӀащэр. Комиссием, тикомитет ыкӀи зӀкӀэ шӀоигъоныгъэ фызилэ хэбзэ къулыкъухэм къэкӀожыгъэр егъэблэгъэгъэхэм, гумӀкӀыгъоу яӀэхэр зӀшӀохыгъэхэм, амалэу щыІэхэмкӀэ ІэпыІэгъу афэхъугъэным ехыплӀэгъэ Иофыгъохэр зӀрахъэх. Комиссием унашъоу ышӀыгъэхэр ыгъэцӀкӀэжыхэзэ, псауныгъэр къэхъумэгъэнымкӀэ Министерствэм ІэкӀыб хэгъэгу гражданхэм правовой статусэу яӀэргъэуныфэгъэнымкӀэ ищыкӀэ-гъэ тхыльхэр ыпӀкӀэ хэмылӀэу аретых, ящыкӀэгъэ медицинэ фӀэлэ-фашӀэхэри афегъэцӀӀэх. Адыгэ Республикэм гъэсэныгъэмкӀэ ыкӀи шӀэныгъэхэмкӀэ и Министерствэу Сирием къыкӀыжыгъэхэм урысыбзэр ягъэшӀэгъэным фӀэшӀ курсхэр Мыекъуапэрэ ТэхъутэмыкӀое районьмр къащыцӀуиыгъэх. Комиссием унашъоу ышӀыгъэм тетэу, ІэкӀыб хэгъэгухэм къарыкӀыжыгъэ тилъэпкъэгъухэу Адыгеим щыпсэухэрэм тарихьыр, адыгэ культурэр ягъэшӀэгъэхэм фӀэшӀ тыгъэгъазэм и 25-м курсхэр къызӀуиыгъэх. Программэу зэхӀагъуагъэм тегъэпсыкӀыгъэу ахэр сыхъат 72-рэ рагъэджагъэх.

— **Джы узыщылӀэжэшт ИофшӀанӀэ къэгъотыгъэныр къызэрыкӀо дэдэу щытӀэп. ЕтӀани ІэкӀыб хэгъэгу къыкӀыжыгъэхэмкӀэ ар бӀкӀэ нахъкӀын. Арэу щытми, а Иофыр сыдэуштӀэу зэхэщӀагъа?**

— Сирием къыкӀыжыгъэ тилъэпкъэгъухэм ИофшӀэн къа-

фэгъотыгъэным Иофыгъохэр тикомитет ренэу зӀрахъэх, ылъэкӀыщтыр ешӀэ. Гущылэм пае, псӀолъэшӀыным, фӀэлэ-фашӀэхэр афэгъэцӀкӀэгъэхэм, производствэм, нэмыкӀ лъэныкӀохэм нӀбгыр 60 ащӀлажэ. Зы инженерр ыгъэчӀ-гъажэрэ редукторышӀ заводьм Иоф шӀащӀэ, къэралыгъо ансамблэу «Іслямьем» зыщыпхъуитӀу хэхагъ, дэн-бзэн Иофым бзылфыгъытф пыхъагъ, медицинэм зы нӀбгыр Иоф шӀэшӀэ. Ахэтых шхӀӀэ цыкӀлӀхэр, автомашинэхэр зыщӀагъахэр, нэмыкӀхэр бӀджэндэу зыштагъэхэу зӀрыпсэуштхэр къэзылӀэжыхэр. Сирием къыкӀыжыгъэхэу Шэуджэн районьм щыпсэухэрэу гъусэ зӀфэхъугъэхэу былым пӀащӀэхэр хъугъэхэм ыкӀи ахэм къатырэ продукция ІугъэкӀыгъэным пыхъагъэх. Джащ фэдэу тилъэпкъэгъухэу къэкӀожыгъэхэм ИофшӀэн къафэгъотыгъэным фӀэшӀ тикомитет бизнесым пылӀхэр гъусэ-гъушӀу ешӀых.

— **Зэхэтхыгъэ гупыкӀ зӀлӀхэр къэкӀожыгъэхэм мылӀыкӀэ ІэпыІэгъу зӀрафэхъухэрэр. Ащи игугъу къытфӀащы тшӀоигъу.**

— Тикомитет предпринимательхэм Иоф зӀрадишӀэрэм ишӀуагъӀкӀэ лъӀкӀ зӀлӀ предпринятиехэр, хъызмэтшӀаплӀэхэр Сирием къыкӀыжыгъэхэм ІэпыІэгъу афэхъух. Гущылэм пае, зӀфӀащыгъэ акционер обществэу «Сапыр» (пӀащэр Адыгэ Республикэм и Къэралыгъо Совет — Хасэм иде-

путатэу Сапыр Вячеслав) зы унагъо ІэпыІэгъу фэхъу, фирмэу «Адыгпромпострой» (пӀащэр ХъутӀыж Аслан) зы унагъо ІэпыІэгъу фэхъугъ, «Россельхозбанкым» икӀутамэ иколлектив (пӀащэр Къэралыгъо Советым — Хасэм идепутатэу КумпӀыл Тембот) зычӀэсыщтыр къыщӀэфыным фӀэшӀ Осимэ Джамболэт иунагъо сомэ мини 170-кӀэ ІэпыІэгъу фэхъугъ, акционер обществэу «Картон-тарэм» ипӀащэу, Къэралыгъо Советым — Хасэм идепутатэу Сергей Погодиныр Сирием къыкӀыжыгъэу Хьащтыку щыпсэурэм ынэ операцияе ягъэшӀыгъэным фӀэшӀ сомэ мин 70-кӀэ ІэпыІэгъу фэхъугъ. Унэгъо 21-м мазэ къэс социальнэ ІэпыІэгъоу сомэ мини 10 араты. Ар коммунальнэ фӀэлэ-фашӀэхэм ауасэхэм апӀӀохъэ, мзыхым къыкӀоцӀ джащ фӀэдиз сомэ пчыагъэ аратыныу агъэнэфагъ. Джащ фэдэу шӀушӀэ ИофшӀэным къыхӀэлӀажыгъэх общественнэ организацие зӀфӀащӀафхэр. Ахэм ащыщых Мамырныгъэм и Лигэ, къэндзалхэм яобществэу «Дуслык» ахэтхэр. ГъэрекӀо Успенскэ районьм щыпсэухэрэ тилъэпкъэгъухэм къызэхалъхы ли, цыфым ренэу ыгъэфедэрэ пкӀыгъохэри, шыгъынхэри, нэмыкӀхэри къащӀагъэх, ахэм сомэ 741250-рэ ягъусэжэу. БэмышӀэу хылушъо шапсыгъэхэм къызэхалъхы сомэ 254500-рэ шӀушӀэ ІэпыІэгъоу къащӀагъа. 2013-рэ илъэсым имэлылфэгъу мазэ ехъулӀэу штӀэмэ, Сирием къыкӀыжыгъэ тилъэпкъэгъухэм зӀкӀэмкӀи ІэпыІэгъоу аратыгъэр сомэ миллиони 4-рэ мин 278-м ехъу. Унэгъуи 100-м ехъум материалнэ ІэпыІэгъу аратыгъ. Студент нӀбгыр 62-у Адыгеим щеджэхэрэм мазэ къэс материалнэ ІэпыІэгъоу сомэ мини 3 зырыз араты.

— **ЗыцӀэ къепӀуагъэхэм анэмыкӀхэри шӀушӀэ ІэпыІэгъум къыхӀэлэ-жыагъэхэба?**

— Ахэри къыхӀэсэгъэхъожых. Мы илъэсым къэкӀожыгъэхэм ІэпыІэгъу афэхъугъэнымкӀэ Фондым ыцӀӀкӀэ Красногвардейскэ районьмкӀэ предпринятиеу «Лаб» зыфӀорэм дэгъэ литри 180-рэ, КошхъӀблэ районьмкӀэ ООО-у «МамрыкӀом» дэгъэ килограмм 300, Дондуковскэ элеваторым хъаджыгъэ 1 тонн къарагъэщӀагъ. Джащ фэдэу щысэу къӀахыны плъэкӀыщтыр макӀӀӀ. АужыпкӀэм зӀкӀэри зыфӀӀожыгъэр зӀо-банэм къыхӀӀыжыи ячӀыгужъ къэзыгъэзэжыгъэ тилъэпкъэгъухэм ІэпыІэгъу афэхъугъэныр, чыплӀэм егъэсэгъэхэр, щыІӀкӀэ амал тэрэз ягъэгъотыгъэныр ары.

— **Тхьауегъэпсэу, Аскэр, тиупчӀэхэм джэуап къызэряптыжыгъэмкӀэ.**

СЭХЪУТЭ Нурбий.

Хэку лъапсэм пачыгъэхэр

«Унэхэр шъумышых!»

Адыгэ хэкум ильэпкъ дахэ те-кыгъэхэм янахыбэр зычIина-гъэр ильэсишхэрэ шъэныкьорэ фэдиз мэхъу. Хэхэс хъугъэхэм яшыIэныгъи, янасыпи, ягупшы-сакли ащ зэблихъугъ. Германи-ем, Ганновер, шыпсэурэ Тамзэ-кьо Умарэ ятэжъэу Якъубэ ильэ-сишхэрэ пшIырэ кыгъэшIагъ. Лы Iушэу, иактыл чанэу шы-тыгъ. ЯунагъокIэ хэкужыр егъэзыгъэкIэ забгынэм зыдэко-щыгъагъэхэр Шам. Якъубэ зэш-мэ анахыжыгъ. Ар опсэуфэ ллакъом шыцхэм унэхэр ари-гъэшIыштыгъ. «Унэ зыпшIы-рэм, лъапсэ бдзыцт, лъапсэ зы-тыдзырэм, зытIэтыжъэу хэку-жыым тыкложышхушхэ...», — ылоштыгъ ащ. Якъубэ идунай зехъожым, а ильэс дэдэм Умарэ яти, ятэшхэм хымэ чыгум унэ-хэр шашIыгъэх... «Адыгэ бы-сым» Тамзэкьо Умарэ Европэм ис адыгэхэм яхэсашхъэ итхъа-мат. 2011-рэ ильэсым Германи-ем тызэклом, мэфитIо ащ иунэ тисынэу хъугъ. Ишгъэ нахы-кIэу Натан губзыгъ ыкIи нэутх. Ятэ хъакIэу кыфэкIуагъэхэр шлогъэшIэгъоныгъэх, ау кIэлэ-цIыкIу джэгум хэтми, хабээр ешIэти, тигъэохъугъ. Умарэ ишхъэгъусэу Оксанэ Къэбэртэ-Бэлъкбар Республикэм шыц Ол-джырхэм япхъу, бысымгощэ хъа-лэл. Яунэ тиунэу а мэфитIум Умарэ тыкыкIэлъырысыгъ кы-Iуатэрэр экIэ тшлогъэшIэгъонэу. Хэкужыым шыхъурэ-шышIэ-рэм Умарэ альэплъэ. Къэралыгъо телерадиокомпаниеу «Адыгеим» исайт уихыаныш, аужырэ къэ-бархэр зэрэзбгъэшIэшхушхэр едгъэлъэгъугъ. Хэхэс тильэпкъэ-гъухэм афэгъэхыгъэ тхыгъэу Iэ-кыбым клорэ журналистхэмкIэ тызэхэтэу кыдэдгъэкIыгъэр Дэрбэ Тимур Умарэ шIухъафты-нэу ритыгъ. «Уадыгъэу дунаим укытехъуагъэмэ», ы-ы?» — Умар тхыгъым ыцIэ къеджагъ, ыгъэшIагъо фэдагъ, ау зеригуа-пэри кыхъэщыгъ ыкIи кыпи-гъэхъожыгъ: «Сигъатхъэу се-джэщт!» Бысымгуащэм Iанэр къегъэхъазырыфэ Умарэ тхы-лым тIэку хэлпъагъ, гупшысэ-гъуае хъугъэу тхъапэхэр зэпыри-гъазыштыгъэх. Iаби, Iанэм телы-гъэ лулэр кышIагъ, кIигъэнагъ, ыгу жьыр дигъэкIы фэдэу Iу-гъор кызылIуигъэпшыгъ. Тлэ-гъурэм тиумэхъыгъэу тэри зи тIо-штыгъэп, Умарэ зэджагъэм уасэу фишIыштымкIэ, гукъэкIыжъэу ригъэшIыхэрэмкIэ кыддэгъош-нэу тежэщтыгъ. ТIэку зыте-шIэм, лулэр кызылIуихи, бысы-мым кыIотэнэу ригъэжъагъ.

Умарэ игукъэкIыжъхэр

«Тэ тызэрегупшысэщтыгъэр — тэ, Iэкыбым шыIэхэр ары, хылыгъэхэ зытелъхэр. Емынэ узым ыхыгъэхэмрэ тIо-щэ ко-щыгъэхэмрэ сьд фэдиз? Ау хэ-кум кьинэхэ тыхэгъэгуи, ти-лэпкъи, тлъапсэ зэрамыгъэкIо-

дыгъэр а Iэбжыб нахэ имыкьу-хэрэм яшIушIагъэ мыхэми (хэ-хэхэми) кьагурыIоу, «сыд тпшгъэ иль тэ?», аIоу упчIэ зы-фагъэуцужы. Бырсырым ыт-хыгъэ тхыгъэу «Чылэ ордэхэр» зыфилорэм сызхэлпгъэм кызыгу-рыIуагъ — а хэкужыым кьина-гъэхэр, олахъэ, пIэ шабэм хэлъ-хэу шыIагъэхэп. «Сьд афэтшIэ-шхушхыгъ?» тIоу тегупшысэ. ЛъэныкьуитIуми тызэлыон фас.

Мы хэгъэгум сыкызысэхэм ськIэлэ дэдагъ, ильэс 23-рэ сы-ныбжыгъэр. Мэзиш нахэ темы-шIагъэу, Бременигъэзет, джы-нэс кьыдэкIы ар, кьикIыхи сэ сфэгъэхыгъэу «адыгэ кIалэ ти-унашIэмэ ахэт» аIуи, титарихъ, тызэрэкошчыгъэм икьэбар, ты-бзэ, тишэн-хабзэхэр зэрэтымы-гъэкIодыхэрэм афэгъэхыгъэу кьатхыгъагъ.

Тым илыуэ

Умарэ Шам Джолан Iуа-шхъэхэм ахэтыгъэ Анзиуан чылэ кышыхыгъ. Зэш-зэшы-пхъуипшI хъухэу янэрэ ятэрэ апIугъэх. «Сянэу Расмие хъалы-гъу ыгъажэщтыгъ, псыхъабэщ-кIэ псыр кыхышхыгъ, унэгъо хызмэтыр зэшIуихышхыгъ, — ыгу кьэкIыжы Умарэ. — Ся-тэу Фаузи губгъом шылажэ-щтыгъ. Иадыгагъи, ибысылмэ-ныгъи лъэшэу ыгъэцакIэщты-гъэх. Кылэжырэм ызыпшIанэ шъузабэмэ афытигъэхышхыгъ». Умарэ зэман чыжым адыгэ уна-гъом ишыIагъэ зыфэдагъэм ису-рэт тынэгухэм кьакIигъэуцагъ.

Умарэ ильэс 12 ыныбжыгъэр ятэ Дамаск дэт дин интернатим зыретым. Ильэс 18 ыныбжъэу, яунэкьошхэу Дамаскэ дэсыгъэр IэпыIэгъу кыфэхъуи, чылэгъо цыкIу горэм кIэлэгъаджэу Iоф-щишIэнэу ыублэгъагъ. КIэлэ-цыкIуэхэр зыщеджэщт унэ зэ-рямылагъэм кыхэкIыкIэ мэщы-тым еджапIэ шаригъэшIыгъагъ. Ильэсныкьо кIэлэгъаджэу Iоф-зешIэ нэуж дзем кIогъагъэ. Ку-лыкьур зышыхыгъэр Хъумс кьалэу джыдэдэм зэутэкIыны-гъэхэр нахэ лъэшэу зыщыкIо-хэрэр ары. ИльэситIурэ дзем хэтыгъ, кызыгъэзжыым Кунетрэ кIозэ Iоф ышIэщтыгъ, гъогупкIэ ыугъошхыгъэ. Умарэ гухэлъэу илагъэр пстэуми зыздагъэзэрэ Европэм ихъаныш, шыIэныгъэр ыпкIэ зышыхыкIуатэу, зыш-жъотырэ къэралыгъохэм ащыц IофшIапIэ щигъотыныр ары.

Джащ фэдэу адыгэ кIэлэ нэут-хэм Германием клонэу рихъу-хъагъ. Ятэ ащ пэшIуеклошты-гъэп, ау хъазабышхокIэ зичIыгу зыбгынагъэхэм, зицIыфышхъэ чIэнэгъэшхо фэхъугъэхэм гу-мэкI-гуузыр аль шыц хъугъа-гъэ. Умарэ зыщыдэкIышт уахъ-тэм тефэу ятэ мэкъуао кIуагъэ. Ыкьоу нэмыкI къэрал клошты-гъэкIотэныр ащ ыгукIэ кье-хылыгъэкIыштыгъ. Умарэ янэ ар ымыдэу ыкьо ятэ кIэлъыгъэ-кIуагъ. Унэм ыкIыб фэгъэзагъэу шьофым итэу мэкъур зыпкIэ-щтыгъэ лым ыкьо кызырэкIуа-лэрэр кызызехишIагъ. «Сятэ пэ-благъэу секIолIэныр кьысфи-дагъэп, ськымыгъэкIотэжъэу чылэм ськыдэкIыгъ», — гур кьэзыгъэбырсырыгъэ кьэбарыр Умарэ джащ кышыхыгъ. Ар 1963-рэ ильэсыр арыгъэ.

КIэлэгъу уахътэм ишъэфхэр

Тильэпкъэгъу хэхэхэр кьы-ныгъо макIэп зыпхырыкIыгъэ-хэр. ЗытIо-зыщэ кошыгъэхэр, кьэралыгъо пчъагъэ зэблэзыху-гъэхэр, хэкужыр кьинкIэ зы-бгынагъэхэм агу зыщырэхъаты-штыр, ябын-унагъохэм шхъэ-егъэзыпIэ афэхушхыгъэ амышIэу дунэешхом щитэкъухъагъэ хъу-гъэх. Арэу шытми, кIодыгъэхэп, зышхы лъэпкъыр ащыгъушпа-гъэп, гъэсэнныгъэ зэрагъэгъо-тыгъ, кьэралыгъоу зырыхъагъэ-хэм зарагъэкIугъ, шыIэклэшIум диштэу яшыIэныгъэ зэтырагъэ-псыхъан альэкIыгъ.

Умарэ Германием кызыкIом IофшIэпIэ зэфэшхъафхэр зэб-лихъугъэх, ащ дакIоу универси-тетим чIахыи, апшъэрэ экономи-кэ гъэсэнныгъэр зэригъэгъотыгъ. ИныбжыкIэгъу иохътэ анахэ дэгъухэр Ганновер шыкIуагъэх. Кьалэм зыщытIпыхъанэу тыз-дешым, оперэм итеатрэ зэрыт пчэгум тицагъ.

«Университетим сызчIэсым хъалыгъукъэкIуапIэу мыщ сы-лутыгъ, — кыхидзагъ Умарэ театрэ зычIэт унэм Iэ фишIызэ. — Кьэрэгъулуэ сычIэтыгъ, Iун-кыбзэр сIыгыгъ. ЗэкIэ зычIэ-кыжыкIэ, артистэу ськыыз-щыхъужэу, сценэм ськыдэ-кIуаети, адыгэ кьашгъокIэ ськы-шIэщтыгъ. Балет кыпцагъэлагъо мыщ. Зэшъэгъуишхэ тэхъути, ба-

лет кьэзышIырэ пшъэшхыишхэ нэ-луасэ кьэтшIи, адыгэ кьэшгуакIэ ядгъашIи Ганновери, нэмыкI кьалэхэми закышхыдгъэлагъоу, зэнэкьокухэм тахэлажэу ты-ублагъэ». ИгукъэкIыжхэм кьа-гъэчэфыгъэу Умарэ кьэщхыгъ. «Адыгэ шъуашэхэр тыдэ кьы-шхуыгъэхэ?» — сеупчIы ащ кьыIуатэрэр сшлогъэшIэгъон дэ-дэу. «Кьэзэкъэ шъуашэхэр яIэ-хэти, кьалытхыгъагъэх». «Кьэ-зэкъэ шъуашэп ахэр, адыгэ шъуа-шэу кьэзэкъэмэ шыгъынкIэ аштагъэр ары», — сынео Ума-рэ ыкIи сеупчIы: «Адэ а зэшъэ-огъуишхы хэтыгъэхэ?» Игуа-пэу джэуап кьысетыжы: «Язы-рэр — Тырку Махьмуд, сурэты-шIэу Франкфурт шпэсэу, шъуфэ-загъэу кьычIэкIын (Умарэ дэжэ тыкьэклоным ыпкIэ Франкфурт тышхыIуагъагъ — Т.З.), ятIо-нэрэр Щыкымэ якIал, инженер-рэу еджэгъагъ, ящэнэрэр — сэ-рыгъэ».

А уахътэр арыгъэ Умарэ апэрэ шхъэгъусэу илагъэм нэлуасэ зы-фэхъугъагъэр. Ар нэмыцыгъ нахэ мышIэми, Германием ис адыгэхэр зэхахъэхэ зыхъукIэ тильэпкъэгъу бзылфыгъэхэм арилоштыгъ: «ШъуикIэлэцIы-кIухэм ныдэльфыбзэр алузыл-хъашхушхыгъ шьоры ныIэп, ащ шунаIэ тежъугъэт». Лъэпкъ гу-узыр зэрэзехишIыкIырэм пае Умар ащ лъэшэу фэрэзагъ. КIэ-лищэу зэдэпIугъэхэм анахы-жъэу Инал Адыгэ Хасэм иIоф-шIэн ыгу етыгъэу хэлажэ.

Бзылфыгъэр лъэпкъым ылапс

Умарэ иунэ тесыфэ ар кьыт-пэблэгъэ цIыф хъугъэ. ИщыIэ-ныгъэ гъогу лъэпкъым кьыры-кIуагъэмрэ кьэралыгъо зэфэ-шхъафхэм ятарихъэр шызэблэ-кыгъэх. КьэлотэкIо хъалэмтэу зэрэщытым имызакъоу, кышIэ-жырэр бэ, тыгуасэ хъугъэм фэ-дэу игукъэкIыжхэр куух. Ыгу кьэкIыжырэм елытыгъэу зэ чэфы кэхъушхыгъэ, зэ зэтриIэ-жэн ымылэкIыр нэпсхэр кыш-шIуехышхыгъэх. Иунэ тызехъэм апэрэу тильэгъугъ нахэ мышIэ-ми, ыгу кьытфызэлIуихыгъ, зэпы-тымыгъэу ащ тедэIушхыгъ, игукъэкIыжхэр тшIолъэпIагъэх, игупшысэхэр тшIогъэшIэгъоны-гъэх. ИIокIэ-шIыкIэхэмкIэ Аме-рикэм шыпсэурэ Чэтэо Ахьмэд фэгъэдагъ. Ащ кышыхыгъэр сыгу кьэкIыжы Умарэ кьыфэс-Iотагъ, ащ упчIэри кьыкIэлъы-кIуагъ: «Ахьмэд иныбжыкIэ-

гъум Америкэм зыкышхыгъыIэ-тыгъэгъэ демократхэм ахэхъанэу хъугъагъэ. ЗэутэкIыныгъэ горэмэ ахэлэжъэнэу хъуи, аубыти, хъа-псым чIадзэгъагъ. Хабзэм зэрэ-пэшIуеклорэм пае укI тыралъ-хъэгъагъ. Аужырэ шлогъоны-гъэу иIэм зыкIэупчIэхэм, «Ся-нэ сылуужугъэкIэжъ» ылогъагъ. Ным лъыкIуагъэх, ау «сикIалэ иаужырэ мафэ ыгу згъэмахэу ыпашхъэ сыхъашхэ» ылуи, ныр хъапсым афэкIогъагъэп. Ахьмэд иаужырэ лъэлу мыгъэзэклэгъэу кьэнагъэти, хабзэу шыIэмкIэ, тыралъхъэгъэ укIыр агъэцэкIэн амылэкIэу хъапсым зы тIэклурэ чIэсыгъ. Ащ нэсыфэ хабзэм пэ-шIуеклоу зыкьэзыIэтыгъэмэ те-кIоныгъэр кьыдахи, Ахьмэди хъапсым кьычIэкIыжыгъ. Зэ-рэхъугъэмкIэ, ным ильэшыгъэ ыкьо шыIэныгъэр кьыфигъэнэ-жыгъ». Кьэбарым кIэух дэгъу иIэу кызырэрчIэкIыгъэр Умарэ игопэ дэдагъ. Нэужым сеуп-чIыгъ: «Адыгэ бзылфыгъэр ара, хъауми адыгэ хъулыфыгъэр ара лъэпкъыр кьызкъонэщтыр?» Умарэ джэуап шхъэхихыгъэу кьытыгъэм сипшъэрылгъэм ахи-гъэхъуагъэ фэдэу кызызэхэсIагъ: «Зэманым кьыкIэшхъэшхырэп, ау кьыпэткIу. КьыпыткIурэр зы-угъоижырэр Адыгэ Хасэр ары. Бзылфыгъэр ары лъэпкъым ылапсэр, шыIэныгъэр лъызы-гъэкIуатэрэр, гупшысэр езыты-рэр. Тихулыфыгъэхэр арыба шэ-нычъэхэр! Адыгэ бзылфыгъэм ишхъэхетехэ кьызытирхэу аз-фагу кьыздилъхъэкIэ, зэпый-хэр зэбгъодэкIыжышхыгъэх. Уибзылфыгъэ плуныгъэ тэрэз зептыкIэ, лъэпкъ ылэ мэхъу».

ГушыIэуж

Тамзэкьо Умарэ хэкужыым бэрэ кьаклорэмэ ащыц. Джащ фэдэу изы кьэкIогъу горэм лэ-кьо чыгыхатэу Рыфабгъо ипсы-кьечэхыпIэхэм ащагъэпсыгъэм тызэгъусэу тыклогъагъ. Лэкьо зэфэшхъафхэм дагъэтысхъэгъэ чыгыгъэ цыкIуэхэм Умарэ тIэ-кIурэ ахэтыгъ. Чыгыпкъымэ апышIэгъэ лэкьо тамыгъэхэм яплъыгъ, кьутэмэ ныбжыкIэхэм Iэ ащидагъ, дэплъыети, ыбгъэ шизэу жьы кышхэщтыгъ... Ыкьо нахыкIэ кьыздишхэу мыщ чыгъ-дигъэтысхъэ зэрэшIонгъор Ума-рэ ащыгъум кьытилогъагъ. Лъа-псэр кьызысхъэу чыгум ильэ-сишхэрэ шъэныкьорэ фэдиз те-шIэжыгъэми, кьызыгъэзэжы-рэм ыубытыжышхыгъ.

ТЭУ Замир.

АР-м изаслуженнэ журна-лист.

Урыс-кавказ заом илIыхъужьхэр

Шырыхъукъуэ Дыгъужь

Шырыхъукъуэ Дыгъужь и цIэр адыгэ тхыдэми адыгэ Iуэрыуатэми игъашIэкIэ кы-хэнащ. Абы и хыбар куэд ущрохьэлIэ урыс дзэпщхэм кызыранэкIа тхыгъэхэми хамэ кьэралхэм кышцIэдкIа тхылъхэми.

Белл и тхылъым дыкышоджэ: «Шырыхъукъуэ Дыгъужьрэ Жамболэтрэ, я джатэр кьрахри, сэлэт щитху хьу дзэм ебгъэрыкIуаш, хьэлэч зэтращIаш, езы тIури хэкIуэда я гугъа щхьэкIэ, уIэгъи мыхъуауэ, мзым щIыхъэжаш, бийм кIэ ирата нэужь. А зауэм и хыбар Пшадэ деж кышцIыгуа-лIуэтжаш».

ИлъэсищкIэ исаш Белл Шэрджэсым, абы и ужькIэ итхыжа гукъэкIыжхэм куэдрэ ущрохьэлIэ Шырыхъукъуэ Дыгъужь и хыбар. «Зэгурьм, — итхыжаш абы, — урыс быдапIэм зы фоч уэгъуэ хуэ-дизкIэ бгъэдыхъа шу шыс-лбагъум, сыкьэгъуэзаш: блы-ным топих тетт, сэлэтхэми я

фочыр гъэпкIа хъзырт. «Шы-рыхъукъуэ Дыгъужьщ ар, кье-уэми, шэ кытехуэнукъым», — кыызжаIаш сэ. ТопкIи фочкIи кьеуаш — зы шэ кытехуа-къым, быдапIэм кыдэкIыуи кьэзакъ шухэм кьракуакъым. Езым шыр сэлэтхэм я пащхьэ щигъэджэгури, лъэбакъуэкIэ кыIуигъэзыкIыжаш».

Апхуэдэ лIыгъэ куэдрэ далъэгъуаш Шырыхъукъуэ Ды-гъужь. Кавказ зауэр увылIху епсыхакъым. 1864 гъэм хэ-кум икIащ. И ныбжьыр илъэс 80-м нэсауэ Тыркум щылIаш.

ПлъэкIмэ, къэубыд!

Романым щыщ пычыгъуэ

Хъэжы Бэрэдж, шу гъусэхэр щыгъуу, шэджагъуэ нэужкым нэсащ генерал Раевскэм деж. Шым епсыхри, пшым сэлам итащ, ауэ етIысэхакъым: зигъэ-гъуэн мурад зэримылэр абыкIэ гуригъэлуаш генералым. Бгы-рысхэм я дзэпщ цIэрылуэр кы-щыбгъэдыхъэм, генералым зыкIылIтащ. КIэщIт генералым и псалъэр — дзэпщыр кышцIригъэблэгъар. Тэрмэ-шыр зыбгъэдишэри, Раевскэм жиIаш:

— Гурыгъалуэ Хъэжы Бэрэдж: уи цIыхухэри, уи лъахэ-ри Урысейм кьритащ тырку пащтыхъым. Уэ ар фIыуэ уошIэ, атIэ сыт Iэщэр шIумы-гъэтылIыр?

Дзэпщым и жэуапыр тэр-мэшым зэридзэкIаш:

— Хъэжым жиIраш: урыс пащтыхъыр кьулей дыдэу жы-воIэ, генерал. Ар пэжмэ, фи пащтыхъыр щхьэ кытIыхъа? Уи дзэм ди жылагъуэхэр щIы-зэхифышIэр сыт? Хъэжым желIэ: нэпсей хъунщ фи па-щтыхъыр, дэрыншэу шымы-пэуфкIэ...

Раевскэм и нэщхъыр зэхилъ-хъащ, Хъэжы Бэрэдж кьемы-плъу, тэрмэшым жриIаш:

— ЖелIэ абы: ди пащтыхъ-ми, тырку пащтыхъми ящIэ бгырысхэм я сэбэп зыхэлъри зыхъмылIэри. Делэм дэлIуэн ямыдэмэ, кьарукIэ хагъэзыхъ. Бгырысхэр ди пащтыхъым кье-зауэмэ, султIанми и унафэр якъутэу араш. Фи унафэр ищIаIэщ султIаным: фэ абы урыс пащтыхъым фыкьритащ.

А псалъэр зыуи кышцы-хъуакъым Хъэжы Бэрэдж, ге-нералым еплъа фIэкI.

— Тырку султIаным дэ урыс пащтыхъым дритынкIэ Iэмал иIэкъым: абы и IэмышIэ

дилъакъым игъашIэм, и унафи кытхэлъкъым, — жиIаш Хъэ-жы Бэрэдж. — Узыхуимытыр дауэ птын? Уэ ухахуэщ, инэрал, узэрыхахуэм щхьэкIэ узот мо жыгышхъэм ис бзу цIыкIур — плъэкIмэ, къэубыд!

Раевскэр жыгым дэплъеящ. Абы и щхьэр кышцилIэтым,

зытеухуар адыгэ куэдым я щхьэр зыхалъхъа Кавказ за-уэриц. А зауэм и тхыдэ псор игъэбэтэн мурад иIакъым тхакIуэм — ар зы тхы-гъэкIэ зэрыпхуэзэфIэмыкIы-нур гурылуэгъуэщ. ТхакIуэм и мурадар нэгъуэщIуц: я щхьэхуитыныгъэм цIэзэууэ, бэнэныгъэ гуащIэм илъэсищкIэ хэти бгырысхэр зыхадза мафIэмрэ залымыгъэмрэ я нэжыпIэр, зы мащIэкIэ нэхъ мыхъуми, хэIушIылу щIы-ныриц. Ар тхакIуэм кызыр-рехъулIам шэч хэлъкъым. Дигу кьэдгъэкIыжыныц Голу-бовым и романыр дунейм кышцытехъа зэманыр — 1940 гъэриц ар янэ кышцы-дэкIар, кавказ зауэм и нэ-жыпIэр зыгъэIум и щхьэр

Адыгэхэм хужалэхэр

Зауэм щылухъэкIэ, адыгэхэм и Iэщэ-фашэ нэ-хъыфI дыдэмкIэ зызэщIеузадэ. И Iэщэрэ и фашэ-кIэ ар лъэпкъ куэдым кьахош, Азием дэнэ къэна, Европэми щыслъэгъуакъым шэрджэсым и Iэщэм-рэ и фашэмрэ нэхъ дахэрэ нэхъ Iэрыхуэрэ.

ХЪАН-ДЖЭРИЙ.

жыгышхъэм ис бзу цIыкIур, и дамэр ишэщIри, лъэтэжаш...

— Уэ уцIыху губзыгъэщ, Хъэжы Бэрэдж, ауэ ушыгъуп-щэхщ, — жиIаш абы макъы-хъукIэ. — Уи кьуиплI зауэм хэкIуэдащ — ар зышумыгъэ-гъупщэ. Егупсыс — зы кьуэщ кыпхуэнэжар. Шэчи кыту-мышхэ: тыгъэ кысхуэпщIа бзур кьэзубыдын и пэ, уи кьуэ закъуэр пфIэкIуэдынщ...

ГОЛУБОВ Сергей.
Урыс тхакIуэ.

МЫ ПЫЧЫГЪУЭР кы-зыхэттар урыс тхакIуэ цIэ-рылуэ Голубов Сергей и «Сэ-лэтым и щIыхъ» романыриц. Пычыгъуэ мащIэмкIи гуры-луэгъуэ зэрыхъуици, романыр

щыхрагъэлъхъари мащIэтэ-къым. ЯбзыщIын хуейуэ уна-фэ зытращIыхъа темэм зэ-рызрипщытар хуагъэгъуа-къым тхакIуэм: «лъэныкъуэ ирагъэзри», и цIэ кьудей ираIуэжкъым цIэх.

Голубов Сергей (1894 — 1962 гъгъ.) и тхыгъэхэм я нэхъыбэм лъабжэ яхуэхъуар тхыдэриц. «Сэлэтым и щIыхъ» романым нэмыщI, абы и кьалэмынэм кышцIэ-кIащ «МафIэ хъуаскIэр ма-фIэ бзий мэхъу», «Баграти-он», «БыдапIэхэм зыщамы-тым дэж», «Бзухэм абгъуэ-хэр ябгынэ» романхэр, нэ-гъуэщIхэри.

ШЫФЭКЪУЖ Санэ.

Адыгэхэм хужалэхэр

И щхьэм и хуитыныгъэм зыри пищIыркъым адыгэм, лей кIэлъызымыхъэмэ, сабийм хуэдэу жы-Iэдалуэщ, ухуэткIийми, ухэзэгъэнуш, уемыкъуэн-шэкI закъуэ, — ар кьыпхуидэнукуым. И лIыгъэ тепсэлъыхъ хабзэкъым адыгэр, и щхьэ щытхъужы-нукъым, ауэ нэгъуэщIым лIыгъэ зэрихъамэ, абы щытхъункIэ зигъэнщIынукуым.

ЛАПИНСКИЙ Теофил.

Мыхъэмэт Iэшэ

ХъэтIохъушчокъуэ Мыхъэмэт Iэшэ жьы хъури тIысыжауэ, шы фIадыгъуаш. Шыр шахуар жэ-щырати, нэху игъэщри, шы-дыгъум ялэжьащ Мыхъэмэт Iэшэ. Зы жылэ нэсауэ, пыр-хуэм тет пшашэ IушIаш.

— Пшашэ жьырытэдж, шы бламыхуауэ пIэрэ мыбыкIэ, умылгъэгуауэ пIэрэ? — еуп-щIаш Мыхъэмэт Iэшэ пшашэм.

— Слэгъуаш, — кыжри-

Iаш пшашэм, — лIибл мэхъу уи шыр зыхуар.

— Упсэу, пшашэ, — жиIаш Мыхъэмэт Iэшэ. — Къэзгъэ-зэжмэ, фи хьэщIэщ сынихъэ-нуш.

Ар жери, Мыхъэмэт Iэшэ блэкIаш, шыдыгъум ящIыхъэ-ри, и шыр кьатрихыжаш, лIи-блым яшхэри кышцIигъури кыгъэгъэжаш. ЗэрыжиIауэ, пшашэ жьырытэджым и хьэщIэ-

щым щепсыхаш Мыхъэмэт Iэшэ. ХьэщIэщым щIалитI исти, я псэлъэкIэки я IуэкIыщ-кIэкIи игу ирихъакъым Мы-хъэмэт Iэшэ икIи имыIэжьэу кьэшэри кьэжьэжаш. Къыше-жьэжым, пшашэм жриIаш:

— Уи хьэщIэщ ис щIалэхэм лIыжьыр щIэнэкIалъэ ирамыщI. Езыхэр зэрыхъунур хэт ищIэрэ? Ар схуажелэж.

Мыхъэмэт Iэшэ и псалъэр щIалитIым ягу техуакъым. Псалъэ кьахуэзыгъэнэр ящI-хуртэкъыми, лъэжьащ: «Тхуэ-мыфашэ кытхужиIаш, хуэд-

дэнкъым!» — жари. Щылъэ-щIыхъэм, щIопщкIэ кьахуэуэр-рэ, щIалитIыр зэрыса хьэщIэ-щым кьрихулIэжаш Мыхъэ-мэт Iэшэ.

— Уэ пхуэдэ пшашэм и хьэщIэщ кьыхъэн яхуэфашэ-къым мы щIалэ мыгъасэ-хэм, — жриIаш пшашэм Мы-хъэмэт Iэшэ.

— Тхэмадэ, зыкьэдгъэ-цIыху: ухэт уэ? — кьелгъуаш щIалитIыр.

— Сэ сыхэтми вжесIэн-къым, мыбыкIэ сыкьэфцIы-хункIэ хъунщ, — жери Мы-

хъэмэт Iэшэ и Iэр кьаригъэ-лъэгъуаш.

P.S. ХъэтIохъушчокъуэ Мыхъэмэт Iэшэ Кавказ за-уэм хэти лIыхъужьщ, Псыжэ щызэауэуэр уIэгъэ хъури, и Iэ лъэныкъуэр кьыдэбзыжыртэкъыми, «Iэшэ» дзыр щIытелукар араш. Зауэм 1847 гъэм хэкIуэдащ, жьы хъуху псэуар нэжкъым — хъы-барыр абыкIэ шоуэ.

Кавказ зауэмрэ тхыдэм и дерсхэмрэ

Нобэ ильэси 149-рэ мэхьу Кавказ зауэр зэриухрэ. Император Александр ЕтӀуанэр Кавказым и тет пшышхуэ Михаил Николаевич къехуэуауэ шьтащ «лӀэщӀыгъуэрэ ныкъуэрэ и пӀкӀэ зэхуабла зауэр и кӀэм нигъэсу КъухьэпӀэ Кавказыр Урысейм и ӀэмыщӀэ къызэрырилъхьам щхьэкӀэ».

Кавказ зауэм Урысей кӀэралым насыпншагъэ куэд къыхуэдӀауаш. Бгырысхэм ялӀэ щӀагъэжа зауэщ ар, ахэр къазэун, дакъуээн папщӀэ. Зауэм хисхьэпар адыгэхэмрэ абыхэм я лъахэмрэщ. Адыгэхэм къыкӀэлъызэрахьа леймрэ залымыгъэмрэ шӀауфӀэн мурадкӀэ, урыс пащтыхьым и къулыкъуэхьэхэм зауэм и пэжыпӀэр ябзыщӀэ зэпытащ, псом хуэмьдэу абы кырикӀуа мыгъуагъэхэр.

ИльэсищӀкӀэ, 1763 — 1864 гъэхэм, екӀуэкӀа лъыгъажэ зауэм и пэжыпӀэр сэтӀе къащӀакъым совет зэманми, «СССР-м ис лъэпкъхэм яку дэлъ ныбжьэгъугъэм зэран хуэмыхъун щхьэкӀэ». Абы къыхэкӀкӀэ Кавказ зауэм и тхыдэм щӀэблэр щӀэщӀауэз хуахьым. Нобэ нэгъуэщӀ: Урысей демократием и гъуэгуэм тыхьащ, Кавказ зауэм и тхыдэр бджынуэм, зыри къыппэрыуэнукъым.

ЛъэпкъкӀуэд, хэкукъутэ хуащ Кавказ зауэр адыгэхэм дежкӀэ. Адыгэ минищӀэ Ӏэджэ хэкӀуэдащ

гъэрэ Ӏэмалрэ къагъэнэжакъым, мылъкур ятхьэкъуэрэ, зы лъэпкъыр адрейм ирауштурэ. «Зэпэгъуэши, хэгъуэ» — аращ урыс дзэпщхэр зыгъетар.

«Бгырыс жьӀэмыдалуэхэр» я ӀэмыщӀэ ирауыдэн щхьэкӀэ, абыхэм бзаджагъэ Ӏэджэ къыкӀэлъызэрахьащ урыс дзэпщхэм, дзэ пакӀэхэр къраутӀыпщурэ жылагъуэхэр, псэуалъэхэр, хьэсэхэр зэтрагъасхьэу, дзэшхуэ кърашажьэрэ къатеуэу. Абыи къыщынакъым: генерал-лейтенант Вельяминов Алексей и жэрдэмкӀэ 1833 гъэм щӀадзэри Шэрджэсыр быдапӀэхэмкӀэ къаухьуреихь хуащ, адыгэхэм фӀауыда щӀым къэзакъ жылагъуэхэр кърагъэтӀысхьащ. Абы и ужькӀэ ильэс щӀэщӀ дӀэкӀри, Кубань областым ис дзэм и Ӏтащхьэ генерал Евдокимов Николай нублащ Шэрджэс хэкум адыгэхэр иригъэкъэбзыкӀыныр. 1861 гъэм мэкъуауэгъуэм и 24-м урыс император Александр ЕтӀуанэм унафэ ищӀащ Ищхьэрэ Кавказым урысхэмрэ къэзакъхэмрэ из щӀын хуейуэ — ар щӀыӀэнэщӀ хуэдэ!

Кавказ зауэм хисхьащ адыгэ жылагъуэ куэдыкӀей. Декабрист Бестужев Александр игу щӀыхьауэ итхыгъащ: «Фыгъуэ къахуэтхьын щхьэкӀэкъым бгырысхэм дакъылыщӀихьаар: абыхэм я гъавэри я мэкъури зытыдогъасхьэ». Велья-

— Щербинэ Ф. зэритхымкӀэ («История Кубанского казачьего войска». Екатеринодар, 1913), генерал Власовым 1821 — 1825 гъэхэм Шэрджэсым къуажэ куэд цигъэсащ, сабий, лъыж-фызыж, цӀыхубз, цӀыхухьу куэдыкӀей шызэтриукӀащ;

— 1861 гъэм гъатхэпэ-мэлы-

жыхь мазэхэм генерал Евдокимовым Щхьэгуащэрэ Хуэдэрэ я тӀуащӀэм адыгэ къуажэ 90 шызэтриукъутащ («Русский вестник», 1887, №7);

— хьэкӀэкхьуэкӀагъэ ин дыдэ зезыхьахэм ящыщӀэ Кубань линием и Ӏтащхьэ генерал Засс, абы иуӀлакхэм я щхьэхэр бжэгъум фӀи-Ӏуэрэ гъуэгъуэхуэхэм, Ӏуащхьэхэм тригъуэуэ, «яджын папщӀэ» нэгъуэщӀ кӀэралхэм яхуригъэхьу щытащ. Уи гур мыузынкӀэ Ӏэмал илӀкъым Засс зэрихьа хьэкӀэкхьуэкӀагъэхэм щыгъуазэ уащыхуэхьу-кӀэ. А лъыфым и цӀэр ноби зэрехьэ Кубаным и жылагъуэуэхуэхэм ящыщ зым — ар гум тегъэхуэгъуейш.

Зауэр екӀуэкӀыху апхуэдэ хьэкӀэкхьуэкӀагъэхэмрэ лъыгъажэмрэ хӀэкӀакъым Къэбэрдеймрэ Шэрджэсырэ щыгъуэу дээр — цӀыхур зэтраукӀэу, мылъкур зэрапхьуэу, щӀыр фӀауыду. Адыгэхэм нэхьри къеогъэрыкӀуэ, къытракӀуэуэ щыхьуар XIX лӀэщӀыгъуэм и 60 гъэхэм я пӀэщӀэдзэрщ, ахэр хы ӀуфӀэм Ӏуахуэн, хэкум ирахун щхьэкӀэ.

ШӀэч зыхьмылӀтращи, Кавказ зауэм и зэманым адыгэ къуажэ миным щӀигъуэ зэтрагъэсхьащ — Хатынь ирашӀам ебгъапщӀэ хьунуш ар. Хатынь и цӀэр тхыдэм къыхэнащ, Кавказ зауэм хисхьа адыгэ жылагъуэхэм я цӀэр тхыдэм хэбзыхьащ... А псор зи нэгъуэщӀ кӀэ генерал Раевский Николай итхыгъащ: «Кавказым щыдӀтжэ щӀэпхьаджагъэм сигу къегъэкӀыж Америкэр къазэун щыщӀадзам щыгъуэ испанхэм зэрахьа лейр... Кавказ зауэр урыс тхыдэм лъызашӀэ лъэужьу къыхэмынэну Тхьэм жиӀэ, испан зэрыпхьуаӀуэхэм я лъэужьыр абыхэм я тхыдэм къызэрыхэнам хуэдэу». Зауэ кӀыхьым хадза адыгэхэм гушӀэгъу къахуэуыщӀ генералхэм ящыщащ Раевскэр, абым къезуэн имыдэу дээр ибгынауэ щытащ.

Пащтыхьым и дзэм адыгэхэм къаӀэлъызэрихьа леймрэ залымыгъэмрэ гъуни нэзи ялӀкъым. Адыгэхэр зэтраукӀащ я хэкумрэ я щхьэмрэ я хуитыныгъэм зэрыщӀэуэм папщӀэ. Пащтыхьым и тхыдэтх Фадеев Ростислав знымысжауэ щытащ: «ПсыжӀ адрьщӀ ис адыгэхэм я щыналъэрат къэралыр зыхуейр, езыхэм зыкӀи хуэныкъуэтхьым».

Дунейм зэрыпхьуаӀуэ зауэ мин 15-м щӀигъу шекӀуэкӀащ. Ауэ игъащӀэми къэхьуауэ къыщӀэкӀы-нукъым адыгэхэр зыхадза зауэ гушӀэгъунышэм хуэдэ. Лъэпкъым лъапсэрыхьыр къыхуигъэкӀуащ а зауэм. Къелам и нэхьыбапӀэр хэкум ирахуащ. Ар зыфӀэзахуэ ушрихьэлӀэ щыӀэщ иджьри къэс. Ауэ пэжыр зыщ: ирамыхуӀагэмэ, я щхьэр щӀрамыгъэхьатэмэ, фочыпӀкӀэ хы ӀуфӀэм Ӏуахьуагэмэ, кхьухьхэмрэ кхьуафэхэмрэ ирагуэрэ хым зыпрамышатэмэ, псэм пащӀ я хэкур зыбгынэн зы адыги къэхьунтхьым. Аращ

хэр; убыххэр зэрыщыту ирахуащ я хэкум.

Зауэм къела шэрджэсхэр (мин 33-рэ хуэдиз хьууэ) ПсыжӀ губгъуэ шэдылӀэм ягъӀэпхьуащ, ахэр къатӀысыхьащ, я щхьэр кърамыгъӀэтын щхьэкӀэ. Вакъэ зэв ирагъууащ ПсыжӀ губгъуэ ягъӀэпхьуахэр, я лъэр япхаш, яхурикъун гъавэщӀапӀэ къратакъым, я нэр ямыгъапӀэ, ягу къыхьэмкӀэ ягъэ-къуаншэ хьуащ. А псор яхуэмышэчурэ, Кавказ зауэр зэрыууылӀэ лъандэрэ ильэс 30 — 40 дӀэкӀарэ пэт, залӀтурэ Тыркум куэд Ӏэпхьуащ.

Ильэси 149-рэ мэхьу Кавказ зауэр зэриухрэ. ИльэсищӀкӀэ зэпыуакъым ар, зэзэмызэщ апхуэдэ зауэ гушӀэгъунышэ цӀыху цыкӀум и нэгъуэщӀэкӀар. Гууэщ абы и тхыдэр, ноби дызыщымыгъуазэ куэд хэлъщ а зауэм и тхыдэм, и кӀэм нэсу джа хуахьым.

Ильэси 149-м и кӀуэщӀкӀэ дунейми Урысейми зэхьуэкӀыныгъэ куэд къыщыхьуащ. Зыхьужащ адыгэхэм я гъащӀэми. Итлани, дигу ихуркъым адыгэхэм я щхьэр, я хэкур зыхалъхьа зауэ гуащӀэр, абы къыттридза уӀэгъэр кӀыжакъым нобэр къыздэсым — ар зыхыдошӀэ къэбэрдейхэм, адыгейхэм, шэрджэсхэм, шапсыгъхэм. Дэ дигу къоуэ адыгэхэр зытекӀуэда лъыгъажэ зауэм и пэжыпӀэр тӀӀэныр, тӀуэтэныр къыщытпаубыд къызэрыхьур.

Ди тхыдэм зӀумыбз куэд хэлъщ, а псор хӀуыщӀыу хьуа нэужьщ цӀыхум я акыӀл щызэтэхуэнур. Пэжыр щӀэбуфэ хьунукъым, ар ӀэфӀми дыджми. Пэжым цӀыхухэр зэрешалӀэ, щӀым зэблеш.

Тхыдэм и шӀэрхьы къыпхуегъэ-кӀэрэхьуэкӀыныукъым, блӀкӀам къыпхуегъэгъэзжыныукъым. Тхыдэм и дерсхэм дригъуазэрэ ди щыуагъэхэр дгъэзӀуэжын тхуэз-фӀэкӀа нэужьщ лъэпкъхэм яку зэгурыуэрэ ныбжьэгъугъэрэ щыдӀэлынуыр. Кавказ зауэм хӀэкӀуэдахэм (адыгэхэм, урысхэм, къэзакъхэм) фӀеӀплӀ яхуэуныуш абы и пэжыпӀэр — ар геноцидщӀ адыгэхэм дежкӀэ, аращ фӀэкӀыпӀэ зимыӀэ пэжыр. Апхуэдэ лъэбакъуэ псом тхуэчмэ, абы и ужькӀэ нэхьри благагъэ, гуапэ дызэхуэуныуш Урысей Федерацим ис лъэпкъхэр, ди къэралри нэхь лъэщ хьунуш, лъэпкъхэм яку дэлъ ныбжьэгъугъэри нэхь ефӀэкӀуэнуш.

Дунейпсо Адыгэ Хасэр, ди къэралми нэгъуэщӀ кӀэралхэм щызэхэт Адыгэ Хасэхэр Урысей Федерацим и Президентым, Правительствэм, Урысейм и Федеральнэ Зэхуэсым щогугъ гугъуэх куэд зыгъэва адыгэ лъэпкъым хуэфащӀ гулътӀэ къыхуащӀынкӀэ.

Адыгэхэр ильэсищӀкӀэ зыхьэта лъыгъажэ зауэр геноциду къалытапхьэу 1992 гъэм унафэ

Адыгэхэм хужалӀахэр

Адыгэм деж еблэгъа хьэщӀэр къыщӀыхьэщтыкӀын щӀӀэкъым — ар быдапӀэм ис пӀэлытэщ: и хьэщӀэр ихьумэрэ, бысымым и гъащӀэр итыфынуш. ЩригъэжэжкӀэ, шу гъусэ хуимыщӀауэ бысымым хьэщӀэр гъуэгу тригъэхьэжыныукъым. Гъуэгу тригъэхьэжа хьэщӀэм зыгуэр къыщыщӀ хьужыкъуэмэ, абы илӀ имыщӀэжауэ, адыгэр етӀысэхьыныукъым.

Паллас Петр-Симон (Германие). 1793 гъэ.

зауэм, я щхьэм и закъуэкъым зауэм халъхьар, я мыльхуи, я псэуалъи, я шӀэнхабзи хисхьащ абы, я зыужыныгъэр зэтригъуэуылащ. Зауэм къелам я нэхьыбапӀэм — цӀыхуищӀ кӀэс бгъум — хэкур ирагъэбгынащ. Дуней псом текхьауэ, хэкур зрагъэбгына адыгэхэм я щӀэблэр нобэ щопсэу Тыркум, Сирием, Иорданым, США-м, Израилым, Иракым, Мысырым, Ливием, Суданым, Германием, Франджым, Болгарием, ОАЭ-м, Канадэм, Австралием, Голландием, Инджылызым, нэгъуэщӀ кӀэрал куэдми.

Зэрыгурыуэгъуэщи, пащтыхьым и дзэпщхэм зэрахьа лейм щхьэкӀэ дэ нобэрей урыс лъэпкъым губгъэн худилӀэкъым. Адыгэхэм ящӀэ: урыс цӀыху къызэрыгуэкӀхэм лажьэ ялӀкъым, ахэр зауэ гушӀэгъунышэм хэтын хуей хьуамэ. Абыхэм ялӀ куэд шыжащ а зауэм, нобэрей щӀэблэр абы щхьэкӀэ игъэкъуэнышэну зыри хуиткъым, нобэрей щӀэблэм жэуап ихьыркъым пащтыхьым и дзэпщхэмрэ и ӀшакӀуэхэмрэ ялӀжьа хьэкӀэкхьуэкӀагъэм папщӀэ.

Ӏэщэр къызымэщӀӀкӀ, топ зымылӀэххэ адыгэхэм къезуащ зауэм хуагъэса, ӀэщӀкӀэ зӀӀӀӀӀӀӀ дзэшхуэ — зауэм и кӀэхэм деж урысыдзэр сэлэтрэ офицеру мин 250-м нэсу щытащ.

Къэбэрдеймрэ Шэрджэсымрэ къызэун папщӀэ, пащтыхьым и дзэпщхэр зыхуемыкӀуа бзаджа-

миновым итхыгъащ: «Дожьэри мафӀӀэ ядодз, жылагъуэхэр догъэс. УзӀплӀэкӀынуи шынагъуэт, дэнэ-кӀи мафӀӀэсти». Зауэм хэтэ, ар зи нэгъуэщӀ урыс офицерхэм ящыщ куэдым къызэранӀкӀащ адыгэхэм кӀэлъызэрахьа лейм и цапхьэ куэд. ЩӀэныгъӀӀӀэри шы-хьэт тохьуэ абы. Академик Бутыко П. Г. и Ӏэдакъэ къыщӀӀкӀа тхы-лъым («Материалы по новой истории Кавказа». СПб, 1869 гъэ) итщ пащтыхьым и дзэм ди хэкум щригъэкӀуэкӀа лъыгъажэ зауэм и хьыбар куэд. Мис абыхэм ящыщ зыбжанэ:

— 1787 гъэм жэпуэгъуэ мазэм генерал-аншеф Теккели дзэшхуэ къришажьэри ПсыжӀ къызэрыкӀащ; дзэм адыгэ жылагъуэ 300-м щӀигъуэ зэтрикӀутащ, игъэсащ... Гъави мэкъуи къелахьым, псы ирагъэжыхьыжащ;

— 1788 гъэм шыщхьӀу мазэм Анапэ и ӀэшӀлӀашэм шекӀуэкӀа зауэм адыгэ 800 хӀэкӀуэдащ, жылагъуитхум унэ минитӀ цапкъутащ, я мылъкур зэрапхьуащ;

— 1790 гъэм генерал-поручик Розен Псэкупсэрэ ПщӀасэрэ я ӀуфӀэм Ӏуса жылагъуэ псоры игъэсащ;

— ар дыдэм жэпуэгъуэ мазэм и 7 — 9 махуэхэм Мартэ псым и ӀуфӀэм къуажыщ цигъэсащ, нэгъуэщӀ щыӀлӀэм деж — къуажы 8, ПсыжӀ и сэмэгурабгъумкӀэ дӀэкӀуейри КӀэмыргъуейм нӀблӀэгъуэуэ къуажэ 28-рэ игъэсащ;

Адыгэхэм хужалӀахэр

ЗэрызехьэгъуафӀэм, цӀыхум зэрекӀупсым, зэрыдахэ дьдэм я фӀыгъэкӀэ адыгэ фащэм, Шэрджэсым и гъунапкъэхэм щхьэдэхри, жыхьэ зыци-убгъуащ... Ар Кавказ псом фащэ яхуэхьуащ, я фащӀкӀи, я ӀэщӀкӀи, я шы тесыӀӀкӀи адыгэхэм цапхьэ трахаш къэзакъхэм.

СТУДЕНЕЦКАЯ Евгение.

манми къэхьуащ апхуэдэ насыпншагъэ. Итлани, адыгэхэм кӀэлъызэрахьа лейм хуэдэ зылъыса къэгуэзыгъуейш — лажьэ зимыӀэ лъэпкъыр зэрылӀэпкъыу ирахуащ я хэкум, хамэ щыналъэхэм хэхэс цыхьуащ ахэр.

Зауэм и зэманым зэтраукӀащ адыгэ лъэпкъ зыбжанэ: адӀмейхэр, мэкъуэушхэр, жанейхэр, хэгъаӀэ-

къиштауэ щытащ Къэбэрдей-Балъхьэр АССР-м и Совет Нэхьыщхьэм, 1994 гъэм КъБР-м и Парламентым ар дыдэмкӀэ зыхуигъэзауэ щытащ Урысей Федерацим и Федеральнэ Зэхуэсымрэ Къэрал Думэмрэ. А лъӀухэм иджьри кӀэс зыри кыкӀакъым.

Къэбэрдей Адыгэ Хасэ.

Сызэрыадыгэм срогушхуэ

Куэд щлакым Къэрэшей-Черкесым и къэрал телевиденэм и адыгэ редакцэм «Азэн джаплэ» флэшгыцлэр зилэ и программэм деж Тыр-кум псэу ди лъэпкъ, динерылажэ, Анкара къалэ Парламентым и депутат Пшыкьанхэ Наби журналист Къардэнхэ Заремэ дригэклуэклэ зэпсэлъэныгъэр.

— «Еблагъэ» бжыдо!э, Наби! ИкИ, лъэкIыныгъэ уилэщ уи лъэпкъэгъухэм флэхъус япхыну...

— Тхьэр арэзы кыфхухуэ, гукъэкл флэшгъуэ телевиденэкIэ сыкызызрыгъэпсалъэм, си гукфлэгъуэхэмрэ гукъеуэхэмрэ жьысIэнэу лъэкIыныгъэ кызызы-зэфтам папщIэ.

Тыркум сыкызызырщальхурэ эман дапщэ теклами, абдеж хьэщIэ хуэдэу зысолъыгъэ. Дэнэ сыщымылэми, си хэкур сигу илщ, сызэгупсысыр си адыгэраш. Сыт шыгъуи жы-зо!э: «Ди адыгэр мы дунейм зэрысхуэжын теткъым, си лъэпкъым пэсщIын щыIэ-къым!». Адыгэм цыхугъэ, хабзэ, Iэдэб тхэлъу, хьэщIэм фы-лъагъуныгъэ худилэушщ дызэ-рыщытыр, дэнэ щымыпсэу адыгэми апхуэдэщ и псэукIэр.

АтIэ, нобэ флэхъус гуапэкIэ захузогъазэ псоми! Алыхуэ дыккэзыгъэщIам солъэу ди лъэпкъым кыххэкл дэнэ щы-Iэми, мы дунейр кэзыгъэ-хуабзэ, кэзыгъэуэнхуэ дыгъэм хуэдэу дигухэр хуабэу зэхушчы-ту, жэщ кыфлыр кэзыгъэуэнхуэ мазэм и изыгъуэм хуэдэу ди нэгур зэлухауэ, гукфлэпсыжу, абы

кыкIэлъыкIуэу уафэм ит ва-гъуэхэм я бжыгъэм хуэдиз на-сыпрэ ерыскырэ, узыншагъэ-рэ гъащIэрэ дилэу, псым хэс бдзэжбейм хуэдэу бжыгъэншэу насыпыр дилэу, дыпсэуну!

Мы щыIыгъэм нэхъ къару-ушхуэ зилэ зыри щыIэкъым, щыIым имылэт зыри щыIэкъым, абы флейри къабзэри ешэч, щыIыгъэм хуэдэу ди нэмысыр, Iэдэбыр ину, укIытэныгъэ тхэлъу, къару дилэу, гукъеуэн-шэу, узыншэу адыгъу хуам я унагъуэм, я быным узыншагъэ ялэу куэдрэ псэуну Тхьэм солъэу!

— Уи хэку уэ укыыздэ-хуам кIэшIу и гугъу кыт-хуэпщIыфын?

— Си гуапэу вжесIэнщ ар.

Адыгэхэм хужалахэр

Адыгэ шуудзэм пэувыфынукъым Европэм я нэхъ шуудзэ лъэщ дьдэри: ар бийм щегъэрыкIуэклэ, уафэхуэпскIым хуэдэщ. Шымрэ уанэгум ис адыгэ шууейхэмрэ апхуэдизкIэ зэрощIэ, зауэм хуэгъэсащи, зрачмэ, я занщIэр я гъуэгущ — бийр иращIыкI. Шэрджэс зауэлыр гъэр зыщыфын щыIэкъым, лъы тIуэпс кыщIэнэжыхуэ зэуэнущ.

СПЕНСЕР Эдмонд. 1837 гъэ

Адыгей лъэныкIуэмIэ Улап жэуэ зы беслэней къуажэ щыIэщ. Ди адэшхуэхэр абы кыкIэри Тыркум кIуэн къаху-дэхуаш. Унагъуэклэ, ллакъуэклэ, Пшыкьанхэ сащыщI.

— Уэ куэдым укыызэра-цыхур дин Iуэху зэрызеп-хьэмкIэш...

— Дуней хъурейм дэнэ укышчымыхутэми, диныр зы закъуэщ Тхьэм дежкIэ, Араш КъурIэным зэритыр. Хьэжыр, диным кызызыригъэувыр ара-

щи — Алыхьаталэр зыщ. КъурIэн лъа-плэм итымкIэ ды-псэумэ, зыри ды-щыуэнукъым.

Сэ Анкара деж ефэндюуэ илъэс 27-кIэ сыщылэ-жъащ, мы къалэм дэт ислъам уни-верситетыр къэзу-ха нэужэ. Пенсэм сыгIысыж ипэ кы-хуэу, Америкэм и Адыгэ Хасэм сригъэблагъэурэ турыхъ нэмэ-зыр язгъэщIу шытащ. Нью-Джерси деж ди адыгэхэм мэж-джыт дэгъуэ ирагъэщIауэ ялэт, арщхьэклэ ефэндэ ялэтэкъыми: «Уи пенсэ кIуэгъуэри къэсащ, умыкIуэж Тыркум, дэ ефэндэ дилэкъым, нэмэз дэбгъэщIыныщ, уазхэр кыдэптыныщ» щыжа-Iэм, «хьунщ» жысIэри, илъэ-ситIкIэ Америкэм сыщылаш. Грин картэри кызытат, сы-кьэнэну сыхуиту, ауэ си уна-

хьар жылэжыгъуейщ. Апхуэдиз илъэс бжыгъэм сынэсыху сы-псэуат, апщыгъуэм зэи сигу ихутэкъым зи гугъу кыт-хуашIу шыта Кавказ щыналъэ дахэр. Си гур мыбыкIэ щыIэт, сыт шыгъуи сыкыэкIуэну сы-хуейт.

Диным нэхъ тыншу и гугъу пщIымэ, абы ууей хэлпхьэла хьунукъым, хэтри пхухэхы-нукъым. Ар щыжысIэращи, диным мыбыкIэ зэхуэклэ-ныгъэ куэд хэлпхьауэ солъа-гъу. Мы лъэныкIуэмкIэ сэдэ-кьэхэм, зэхуэсхэм срихьэлIэмэ, сыт шыгъуи ефэндыхэм яжы-зо!э: диным и пэжыплэр цы-хухэм яжефIэн хуейщ, зыри хэдмылхьэу, жысIэурэ. Уэ уи щхьэм кыпхыу, сэ си щхьэм кысхыу зыгуэр хэлпхьэу щытмэ, цыхухэр щыдгъэу-нуш. Ущызымыгъэуэнур дин-ращи, Тхьэм кытбгъэдэклэ ди-ныр, КъурIэныр шыуэнкъым, Мухьэмэд бегъымбарым и псалъэр шыуэнкъым, ауэ цы-хурашщ шыуэр. Диным и пэжыплэр кыдгурылуэу, ар зэдгъэцыхуу, абы и гъуэгум дриклэуэмэ, гъуэгу захуэм дри-клэуэнущ.

— Наби, уигу ирихьахэм-кIэ ди зэпсэлъэныгъэр зэхуэ-дыбгъэщIыжжэ!..

— Иджыри зэ жысIэнщи, си гуапэщ фи диныр, хабзэхэр зэрывмыгъэклэуэдар. ИгъащIэ-ми сыкызымылэуа адыгэм и бжэм сытеулуэмэ, адыгэклэ

сепсалъэмэ, «къеблагъэ» кызы-жиIэнущ. Апхуэдэ хьэл зы-хэлъ мы дунейм зы лъэпкъ щыIэкъым, дэр фIэклэ! Абы нэхъ гукфлэгъуэ сыт шыIэ! Ды-зэхэгъщ, дызэролъагъу! ИтIанэ, ди бынхэм дахуэсакъын хуейщ. Адыгэр дымащIэ дьдэщ. Ара-щи, быным дахуэсакъын хуейщ. Уи быным и ныбжъэ-гъур, абы кызыдыкIухьыр, здэклэур пщIыхун хуейщ. Са-бийм и гъэсэныгъэр япэ дьдэу кызыдыщIидзэр и адэм и унэм и дежщ, и еджаплэ нэхьыщ-хьэр абдежщ кызыдыщIидзэр. ЩIалэ щыкIэ унагъуэ зыщIа, сабий зыгъуэтахэм яжесIэр мыраш: «Фи сабийхэм фызэ-шхыдэу, фызэдауэу явмыгъэ-лъагъу». Дунейм зэщымыхьэ зэлI-зэфыз тету кыщIэкIы-нкъым. Псым хэлъ мывитIра пэт, зоуалэ. Сабийм зэхамы-хыу зэжефIэнур зэжефIи, фы-кыщIэкIыж. Сабийм зэха-хар, ялэгъуар кином хуэдэу трахынуш, лIэжыхукIэ ящы-гъушчэнукъым. Ауэ гукфлэгъуэ уилэмэ, укыэфэнумэ, уджэгун-умэ, сабийхэм ялэгъууу щIэ. «Ди мамэрэ ди папэрэ сыту фыгуэ зэхушчыт, кьофэ, мэды-хьэшх», — жалэнуш, я гум хэхъуэнущ. Абы и гъусэуи жысIэнщ, адыгэм сыкызы-рыхэкIам срогуфIэ! Мыбы сыкыакIуэмэ, а гукфлэгъуэр щы-зогъэбыдэ.

ДяпэкIэ си мурадхэм я гугъу пщIымэ, Анкара къалэм и Парламентым сридепутатщ илъэ-сиплI хуауэ. ЕтIанэгъэ гъа-тхэпэ (март) мазэм доух ди депутат къалэнхэр. Ауэ сэ си гуи си щхьэ зэтелъу жызо!э, ар зэрызыхуэ, мыбыкIэ сыкыэкIуэ-жынуэр дин Iуэхум срилэжъэ-нуш. СыкыэкIуэжыпэн си гу-гъэщ, Алыхьым жыIэмэ.

— ФыщIэ ин пхудошI, Наби. Зэрыжалэу, апхуэдэ псалъэ дахэ дышынэсакIэ, абдеж дыкызувыIэнщи, дыф-пэллэнщ, дызэхуэзэнщ, Алыхьым жыIэмэ.

— Уэри фыщIэ пхузошI, Тхьэми сыфхуолэу, фи бынкIи фи щхьэклэ куэдрэ гукфлэгъуэклэ фыпсэуну!

Псыр къэбгъавэмэ бахъэ мэхъу

ИвэщIэху къагъавэурэ ба-хъуэу уэгум ираутIыпщхьэжа псым ешхъ хуащ адыгэ лъэп-къым и Iуэхур. Абы увылэншэу илъэсищэклэ утетыхьыи кы-пхуэлэуэтэнкъым, и хэкур, и псэукIэр, и гупщысэклэр ихьу-мэжыным папщIэ лъырэ, нэпсу мы зытет дунейм щырикIутар. Езыр илъэс мин бжыгъэклэ здипсэхуэа и щыдэлэху хэкум пэмыщIыжу, адыгэм кыыхудэ-хуаш лъэхъэнэм тыркуей Уэ-ман империем и щыIа клапэхэм хабжэу шыта къэрал зыбжа-

нэм папщIэ илщ игъэжэн, ахэр къэрал хьуным щIэзэун.

Урысейм Кавказыр кыизэун щIэхуам нобэрэи щIэныгъэ-лIхэм, къэхутапIуэхэм щхьэу-сыгъуэ зэтемыхуэхэр кыыхуа-гъуэт, ауэ фIэкIыплэ имылэу зауэу дунейм щекIуэклэу хьуам зы щхьэусыгъуэщ яIар — ар гъунэгъум и щыналъэмрэ и мылкъумрэ кыттехыраш! Пэжщ, зауэр яублэн папщIэ къагупщыс нэгъуэщI щхьэусы-гъуэхэри, ауэ кIэухыр зыхуэ-кIуэжыр араш. А лъэхъэнэм

Урысейм илэт шапхъэ хуэхъун щIэпхьэджагъэхэр зезыхьа къэ-ралхэр. Франджым, Иджылы-зым, Испанием, Португалием, Америкэ континентым щы-зэрахьа Iуэхухэм Романовхэ щыгъуазэу щымытауэ жылэ-гъуейщ. Абы пэмыщIыжу а къэралиплIым Африкэр яунэ-щIащ. ЩIэныгъэлIхэм зэрыжа-IэмкIэ «континент фыщIэм» нобэ щыпсэунут Китаим, Ин-дием цыхуэ бжыгъэу щыпсэум хуэдиз. Тыркуейри адыгэхэм къахуей щIэхъуауэ шытар Ев-ропэм щыльэлэж езым и лъа-псэр игъэбыдэжынраш нэхъ, фылыагъуэнэгъэм зэгутхьыу арагъэкъым.

Урысейм пэщIэт защIурэ адыгэм я лъапсэр гъэгъушIэ-ным фыгуэ хэлэжъахэщ Фран-джри Инджылыз къэралри. Романовхэ я лъэпсэркIэ поли-тикэр 1910 гъэм нэскIэ къэу-вилэ имылэу лэжъащ, ауэ езы-хэм я дунейр зэрахьажари нэхъ дахэкъым.

«Лей пщIауэ фIым ушымы-гугъ» псалъэжым жызыIэм, шапхъэ хуэхуэ унагъуэщ ар. Блэклэм дигъэгухэ пэтми, ди лъэпкъэгъуу хамэ къэрал щып-сэхуэм ягурыгъэлупхьэщ бланэ пэтрэ щальхуа зрекIуэлIэжыр. Уи Хэку ушыпсэу щыгъэты-жауэ, ущы-лIэжыныри н а с ы п щ . Апхуэдэ гу-пщысэклэ и м ы I э у а д ы г э р псэун хуей-к ь ы м . Пэжщ хамэ къэралхэм щ ы п с э у адыгэхэм дэ, и Хэку исыжхэм, кытхужалэ Iэджи. Ауэ, и г ь а щ I э лъандэрэ зэпыщIауэ кьекIуэкл адыгэпсэм-рэ Адыгэ Хэкум рэ

сыт шыгъуи кызызхуагъуэты-жынуш гъуэгу гуауэ мылхы-жым хисыхьа ди нэхьыжыфI-хэм я псэр дгъэтынышхьыфын папщIэ. ИкIи псори и плэ щизэ-гъэжынуш ди лъэпкъыр зы хьу-жа нэужыч. Ар хьэжыч!

ГЪУКIЭКЪУЛХЭ Даут.

Адыгэхэм хужалахэр

Абыхэм (шэрджэсхэм) къапэлъэщын щыIэнутэ-къым, зэгурылуэрэ зы дзэпщым и унафэм щIэувэ-тэмэ.

БАРБАРО Иосафат. (Венеция). 1441 гъэ

Ащ фэдэ егъашлэм къэрэмышхъужь!

«Кавказ заом адыгэ-хэм къафыхьыгъэ тхьамыклэгъошхом фэдэ хэтрэ лъэпкъи пэклэкыгъэп».

К.Маркс.

Бжыхъэ чыи. Хы йушъом сы-
лутэу сыхэплгъэ. Шъхъэм къи-
хъэрэр бэ. Сыгу къэкыжы с-
илъэкъэ хъыушлэгъэ тхьамык-
лэгъор. Гупшысэгъуае сыхъугъ,
гупшысэмэ сыгу къагъэбырсы-
ры. Ошлэ-дэмышлэу жьыбгъэр
къилыгъ, хым гумэклэу ригъэ-
жъагъ. Гъэнэфагъэу ащ сигу-
пшысэхэр нэсыгъэх. Синэплэ-
гъу хьорхэр къыредзэх. Зыгорэ-
хэр къысаго ашлэиу. Хым сы-
клэдэулыкнэу есэгъажэ.

— Сид къэбар о, хы Шуцлэр,
къысэплонэу узыфаер? — се-
упчлэ ащ. — Сэри лъэу о къы-
пфыси. Ллэшлэгъурэ ныкхорэклэ
узэклэлэбжымэ къэплэгъугъэм-
рэ зэхэпхыгъэхэмрэ къысагох.
Уипс шхъонтлэ дахэ шыугъэ
зышлэгъэр адыгэ нэпсэу къыс-
щэхъу...

Ау хы Шуцлэм зеушгъэфы.
Бэ йулъэу шытыгъэмэ, сэшлэ,
пачыхъэ жыалымыр ащ изз-
олхэмрэ лъэпкъ псаур лъэпсэ-
клэод зэрашлэгъэм икхъбар гу-
гъэклэод къылотэни. Бэ зыгу-
мыл мо хым ауштэуи игумэ-
кыклэ къызгуригъаго шлэиу
ылъэгъугъэри зэхихыгъэри.
Урыс пачыхъэм нэпчъагъэу
силъэпкъ къыришыллагъэр зэ-
редунаеу аригъэшлэнэу фай, хы
Шуцлэшхом.

Пачыхъэхэр сынэгу къыклэ-
уцох. Ахэм сиупчлэхэр афэсэ-
гъазэх:

— Пачыхъэу Апэрэ Ни-
колай!

Къиныбэ пэклэкыгъэ си-
лэпкъ. Хэта ащ къытемыбэна-
гъэу къэнагъэр ихэплэжъэ ыубы-
тынэу: готхэр, гуннхэр, авар-
хэр... Сидэу зэхъуи, тшъхъа-
фитныгъэ къэдгъэгъунэн тлэ-
кыгъэ сыдигъуи, ау къэтыгъэ бзэ-
джэ бэлахьыр, нахъ пый жыалы-
мыр, нахъ пый мэхъаджэр, нахъ
зэо кыхъэр, анахъ лъэхъэнэ гу-
клэодыгъор. Анахъ тхьамыклэ-
гъошхом силъэпкъ къыфэзыхы-
гъэр оры. Сыда силъэпкъ угу
къызэрэбгъэгъагъэр? Ичлэгу
къыуимытыгъэмэ, ишъхъафит-

ныгъэ къыгухъумагъэмэ, ащ пае
лъэпкъыр бгъэклэодынэу шы-
тыгъа? Ошлэ гъунэнчъэу зэрэ-
щытыр шъуихъаклэ-къоклагъэ,
шъуижъалымыгъэ?

Пачыхъэу Ятлонэрэ Алек-
сандр!

Хэгъэгъушхоу уилагъэр пфи-
къуштыгъэбэ? Укыфэнэгъа-
гъа а хы йушъом, сичлэогу джэ-
нэтым? Ар къызлэклэбгъэхъа-
ным пае зыми уеблэжыгъэни.
Уиунэшо жыалыхэмклэ зекло-
штыгъэх Зассхэр, Евдокимов-
хэр, Ермоловхэр, Барятинскхэр,
Симборскхэр, Венюковхэр зы-
фэллоштхэр. Ахэр адыгэ хы-
шъэм къыхэнэштых урыс нэпэ-
теххэу, хъаклэ-къуаклэхэу. Ахэм
хъазабэу шылэм язырызыгъоу
адыгэ лъэпкъым рамыгъэлъэ-
гъугъэ шылэп: цыфхэр ауклэ-
штыгъэх, лэжыгъэхэр, унэхэр
агъэстыштыгъэх, ямылкъу, ябы-
лымхэр, ячлэгухэр атырахышты-
гъэх. Ари афимыкыоу сыда адэ
тицлэфхэм ашъхъэхэр пчэгъумэ
апыллагъэхэу къызкырахыкы-
штыгъэхэр?

Пачыхъэхэр! Къышгъуасло
сшлэиу мары: егъашлэ ха-
бзэ зэоллэу заом хэклэодагъэм
имэшэ лахъ рагъэгъотыжъэу.
Хъадэм урыджгуным лыгъэ
хэлъа? Хэлъэп! Ащ фэдэ зышлэн
зылгъэкыштыр жыалымыу зыфэ-
дэ къэмышхъужыштыр ары.

Къысагу, пачыхъэр, сидэушгъэу
пфызэшлэиуштыгъа адыгэм
къыхэкыгъэр о къыбогтэу ежъ
илъэпкъ зэо-банэклэ къеклуныр?
Сэшлэ сэ ащ фэдэхэри. Ахэм
адыгэ лъэпкъым нэлэат арихыгъ.
Пшэу Али Къарэ-Мырзэ икхъа-
джэу унэгъо шьитлэу хьурэр зы
чэшклэ зэрагъэстыгъэр мэхъэ-
джагъэм ищысэу тхыдэхэми къа-
хъафэгъэмэ атеклы. Пчэдыжъ нэ-
фылъэм, къуаджэр мамырзу зы-
щытыерэм дэжъ, чылэм дэбэ-
нагъэх пшы Бекович-Черкассхэр
зипэшэ нэбгырэ шъишрэ шъэ-
ныкхорэ. Унэхэм машлор акла-
дзагъ, цыфхэр хистыхъэхэу фе-
жъагъ. Сыхъат нахъ мыхъугъэу
къуаджэр шылэжыгъэп. Нэпэ-
теххэу Бекович-Черкассхэр! Ош
фэдэ къумэлэ пчъагъ урысыдзэм
готыгъэр. Сид фэдэ лыгъа зе-
шъухъэу къышгушхыштыгъэр?
Шъушлэмэ сшлэиу мары — шъу-
нэпэтэхых. Шъо па-
чыхъадзэм шъуригъусэу шъу-
зао зэхъум, урыс генералэу Ни-
колай Раевскэм къыгурылогъа-

гъэр шъуиакылы къыхыгъэп.
Мары ащ ытхыгъагъэр:

«Кавказым тэ тызэрэшы-
зеклорэ шыклэм угу къегъэ-
кыжыых зэклэ тхьамыкла-
гъоу испанцэмэ апэу Амери-
кэр зэрауытыгъэм пылгъэ-
гъэхэр: ау сэ мыщ хэслэгъо-
ррп лыхъужыныгъэ зеклуа-
кли къэралыгъо шытхъуи.
Тхъэм къытерэпсэ Кавка-
зым нубытын урыс тарихым
лыпысэ уж къыхимынэнэу, а
техаклэмэ испан тарихым
къыханагъэм фэдэу.» Гене-
ралэу Раевскэр зэнэгъуеу, зы-
щыштыхъэштыгъэр, къыхъу-
лагъ урысэмэ. Николай Раев-
скэм хъаклэ-къоклагъэу урыс-
мэ адыгэхэм къарашыллэ-
штыгъэр фэшчыгъэп, ишлэи-
хэр къылуагъэх, илэнагли йа-
гъэкыгъэ.

— Бекович-Черкассхэр,
сыда шъузыгъугъыштыгъэр?
Егъэшлэрэ бгыбз къэшъухы-
гъэр.

— Силъэпкъ гупс! Сыдэу
къыныба пшэчыгъэр? Шъхъэ-
хыжъ-псэхыжъэу гъогу къыным
утехъагъи!

Нэпс цыугъэм
нэкур рижыгъэу,
Лыпцлагъэр
бгъэгъум дэхъожыгъэу,
Тынэ таклыбыклэ цылэу
тежъэжы,
Тыгъэзыгъэшъ,
Тыркуем тэкложы.
Танэ илгъыр хышхо гуи,
Тыкъызэплэгъымэ —
мэшо лыгъай,
Хэкужыым къыхъагъэр —
жъалым нэсэх,
Тыдэ укыкли, емынэгъуай?

— Пачыхъэхэр, дзэ пашэхэр,
Бековичхэр, моу зэ шъуеплэ мо
псыикыжышхом, адыгэ лъэп-
къыр хъазабэу зыхъэудзагъэм.
Псыикла уичлэгу егъэзыгъэклэ
къэубгынэныр? Шъумышлэрэмэ
джэуапыр, шъуалыпллэ а егъэ-
зыгъэмэ. Шъунэгу къыклэжъу-
гъэуцу Абрамовым адыгэмэ
япсыикыжыкыклэ ехыллэгъэу
къытхыжыгъэр: «Бзылфы-
гъэхэр ыкли клэлэцыкыгъэр
зэтхъожьхэзэ, мэкъэ йэтыгъэ-
клэ гыштыгъэх, ныбжъ зилэ
хулыфыгъэхэр зетечэу гъо-
гыштыгъэх, лыжымэ члэ-
гум зытырадзи, ебзэхэу ыкли
анэпсэхэмклэ агъэшоу рагъэ-
жъагъ.»

А гъогу къыным сид фэдиз
цыфышхъа адыгэм къытыри-
нагъэр? Хэта зыгу мыузыштыр
цыф зэтэгъэгъэ купэу, пкъы-
шъолым хэлъ фабэр хамыгъэ-
кыжыным цыгугъыхэу зызэ-
рафызылэзэ клымэфэ хы йу-
шъом лудыхъагъэхэр ынэгъу
къызклэуцоклэ?

Хэта зышхъацышъо къымы-
гъэтэгъыштыр мыщ фэдэ сурэт-
хэу Кавказ заом хэтыгъэ урыс
офицерым къылотэжхэрэм ядэ-
луклэ: «Сабий, бзылфыгъэ,
лыжъ-ныожъ хъадэхэр члэ-
плэм шитэкхъагъэх, ахэм
янахыбэр хъэхэм зэхакунт-
хъагъ. Узымрэ гъаблэмрэ
джащ фэдизу клочлэджэ цыф-
хэр ашлэгъэхэти, хъэхэу къа-
тебанэхэрэм зарамыгъэшхы-
ным ыуж ерагъэу итыгъэх,
псаухэм ллагъэхэм яхъадэхэр
агъэтыллыжыныу игъо фи-
фэштыгъэхэп, клочлэгъуи фэ-
хъуштыгъэхэп, ежъхэм къя-
жэрэри къэшлэгъоагъэ.» Сыда
мы офицерым къытхыжыгъэм
нахъ лаеу дунаим къытехъухъа-
жыны ылэкыштыр?

Хышхор къэгъушлэштыгъэмэ
къылуатэгъыгъэ нэбгырэ ми-
нипшлэ пчъагъэр ипс зэрэхадзэ-
штыгъэр, гуклэгъунчъэ хьорхэм
черкес хъадэхэр нэпкъ пцлэхэм
бэрэ зэрараутэкыштыгъэхэр.

— Пачыхъэр! Сыда джэуап
къызклэшъумытыжыкыгъэр? Шъу-
бзэ ыубытыгъа? Шъузэрэмысэр
зидэшъошлэжышъ ара? Адыгэ
лъэпкъым къешъушлагъэм шъу-
теуклытыхъажъэу къысшлэшъуи
сэ. Ащ фэдиз гъогу къыныр зэ-
пыпчи, силъэпкъ тхьамыкы, Тыр-
куем унэсыгъ. Сыда узэришчы-
клэгъагъэр тырку султаным?
Гуклэгъуныгъа, хъауми гухэлъ
шъхъафа ыгу къыпфилыгъэр?
Уигъэфедэнэу ары ащ узэришчы-
клэгъагъэр. Шъо шъуишлэуагъэ-
клэ тырку лъэпкъым зиужы-
жыгъ.

Адыгэу Стамбул икыжыгъэ-
мэ яшылаклэ зэфэшхъаф шъып-
къэ хъугъэ. Ахэм ятхьамыклэгъо
кошын Тыркуем къышчыуцугъэп
ыкли «хъадэгъу гъогууанэм»
илъагъохэр къэралыгъо 45-рэ
ахэчыгъэх.

Зэо ужыр хъадагъэ. Зэо дэгъу
хъурэп. Тилъэпкъ ащ члэнагъэу
ригъэшлэгъэр икхъоу хэти къы-
фэлъыгъэшъуштыгъэ, ау ар ин дэ-
дэу зэрэщытыр бэшлагъэ шлэны-

гъэлэжхэм, тарихым пылхэм
загъэунэфыгъэр.

Карл Маркс мырзушгъэу къыт-
хыжыгъагъэ: «Америкэр за-
штэм члэплэрыс лъэпкъэу ин-
дейцэхэм ашышхэу ятлонэрэ
пэпчъ ичлэгу къинэгъагъ.
Джуртхэр ячлэгу къызыраф-
хэм, яхэнэрэ пэпчъ ихэгъэгъу
къинагъ. Кавказ заом адыгэ-
хэм къафыхыгъэ тхьамыклэ-
гъошхом фэдэ хэтрэ лъэпкъи
пэклэкыгъэп. Заом ыуж ятло-
клэнэрэ адыгэр ары нылэп
ичлэгу къинагъэр.»

Урыс-Кавказ зэошхор зыуцу-
жыгъэр мы илгъэсым, жьоны-
гъуаклэм и 21-м, илгъэси 148-рэ
хъушты, ау адыгэгур къытеофэ
шыгъушшэштэп, ащ ыгу шыкло-
сэштэп мэшлэошхоу илгъэпкъ зы-
гъэклэодыгъэр, тхьамыклагъоу,
хъазабэу а заом къыпыкыгъэр.
Мы Мафэм тыдэ шылэ адыги
тыугъоижыны фае. Адыгэ лъэп-
къым ишлэжъ мы Мафэр пытэу
хэтынэу шыт. Хъугъэр хъугъэ, ар
зэблэпхъужыны плъэкыштыгъэ,
джы тегушшысэн фае тызэрэзэ-
хэхъаштым, тызэрэзэлъыкыло-
штым, дунаим адыгэу тетыр
зэрэздэлэпшлэжыштыгъэ амалым.
Хэти зыфэлэжъэн фаер ащ фэдэ
хъугъэ-шлэгъэ тхьамыклагъо
лъэпкъым ыпэклэ къымыкы-
жыныр, игушлэуагъо нахыбэ
хъуныр ары.

Непэ тиереспубликэ цыф
лъэпкъ зэфэшхъафэу шыпсэу-
рэр бэ. Ахэм язэкхъошныгъэ пы-
тэ, зэклэ зэгъурылохэу, зэдэлужъ-
хэу, зэдэлэжъхэу мэпсэху. Адыгэ
Республикэм гъэхъагъэу ышлэ-
гъэхэр, теклоныгъэу къыдихы-
гъэхэр лъэпкъ псэоу ащ шы-
псэурэмэ алэ зэклэдагъэу агъэ-
сыгъ. Къытхэс лэпкъхэм лае-
клэ такыхъэмышхэу, ямыфэшъуа-
шэ ятымыпсэу, тимифэшъуаши
къызэрытымыгъашлэу тыпсэунэу
шыт. Шъхъэклэфэныгъэ зэклэ-
ми зэфэшлэу тышылэмэ нахы-
шлэу. Зыч-зыпчэгъоу зэкхъоуцомэ,
лъэпкъыр клочлэшху, ащ епшлэ-
шъун шылэп, зыфаеу къыдэмы-
хъуни шылэп.

Нахышлэу шылаклэм тыфэкло-
ным пае цыф лъэпкъэу ыпэклэ
лыкылотэгъэхэм тахэхъу, тыхъу
ипчэхэр зэлухыгъэхэу, къытха-
хъэхэу, тызэгъурылоу тышчытын
фае.

Адыгеир зышлэошлэпхэм, ащ
шылаклэр нахышлэу шыхъуным
ыкли мамырныгъэ илгыным фае-
хэм сяджэ непэ нэмыкы лъэпкъ-
хэм зэзэгъыныгъэу адытилер ты-
мыуцхонэу.

**Шыфхэр, шъусакъ! Зэоклэ-
гъэстхэм алыпсэ клэшъуут,
къэнагъэхэр зэдышлэпхэ
фае. Сыфай сэ :**

— тыхъу ыкылачлэ, тилгъэпкъ-
хэм язэкхъошныгъэ пытэнэу, зы
бын-зэдэлужъхэу ахэр зэдэпсэун-
хэу, цылэклэ дахэр зэдэдгъэпсынэу;
— дунайр мамырынэу, пчэды-
жыныгъэ осыпсым дунайр зэлэ-
гъэпсэунэу;

— зэклэми тызэкхъотэу шлуа-
гъэ къызклэклэоштым тыгу
етыгъэу тытылгъынэу;

— цыфыгъэ шанхъэхэр тхэ-
лэу тышылэпхэу;

— тышылэклэ шлур къебэклэу
тыпсэунэу;

— хэхэс адыгэм игухэлъхэр
зэклэ къыдэхъунхэу;

— цыфышлэу дунаим тетыр
нахыбэ хъунэу;

— егъашлэм заор къэмышхъу-
жыныу.

БАТМЫТ Русет.

Къуаджэу Пшычэу иеджа-
плэу № 11-м ия 11-рэ класс
ис.

(Клэзегъаджэр — Дат-
хъужь Назрэт).

Шэжъым гъунапкъэ илэп

(Апэрэ н. кышцежъэ).

КІУБЭ Нурхъан — «Хэку-псэхэр» зыфилорэ купым изэхэщаклэхэм ащыц:

«Непэ зэхэхъуу тилыгъэм боу мэхъанэ куу илэр. Тиньбжъы-клэхэм титарихъ ашлэн фай, тыхэгъэгу тилэн фай, лъэпкъ-гъэклэд заор зэралыгъэм лъэпкъуу тыцтытыгъ, ащ елътыгъуу фитыныгъуу тилэн фаехэм таклэдэу. Тырку къралыгъоми ышлэн фае адыгэхэр ихэгъэгу зэрисхэр, нэмык лъэпкъхэм тазэрэхэмыклоглагъэр, тибзэ, тыхабзэ мыклогдынхэмкІэ ишлуагъэ кытерэгъэкІ. Урысыеми тымакъэ кызызыхы тилонгъу —

хэкужъым кынагъэхэм тыр-кыош, зытІэтыжъыни зэкІ-хэми тыккъамыклогъышхууц-ми, тащыцзу хэкужъым кл-жъыхэрэм икъу фэдизу къралыгъо Іэпылэгъу къарагъэкІынэу ашлэгъэ дарэлъхъажъ.»

ЖЫЛЭХЪЫЖЪ Эрдо-гъан — Кавказ Хасэхэм я Федерациеу Тыркуем цызэхэщаклэхэм хэт:

«Сэ мыц фэдэ зэхэхъэхэм язэ-хэцэн сьдэлажъэ. «Хэкупсэхэр» зыфилорэ купым, нэмыкІхэми зэхэцэхэрэм гъунэ алътыгъы. Тигунысы, тигухэлхэр зых. Тыди цыпсэурэ адыгэхэр зэгъус-хэу тыккъызэрэгъэгъунэн фае.»

КЪУШЪХЪЭ ЯХЪЯ (кІэлэ ныбжъыкІ):

«Тэ хэхэс тыхъугъэ нахъ мы-шлэми, нэмыкІ лъэпкъхэм тахэ-мыклогІэжъыным фэшІ тифи-тыныгъэхэм тафэбэнэн фае. ТызэрэщыцІэр ащыдгъэгъуныц хууцтэп. Тыхэкужъэ тятэжъэ паштэхэм къабгынэныр зыпкъ кыкІыгъэхэр цымылэжъхэми, шхъафит дунаим ихабзэхэмкІэ кыттефэрэ фитыныгъэхэр кытарэтых.»

Шэжъэ зэхэхъэм хэтхэр УФ-м и Посольствэу Тыркуем итыр зычІэт унэм къеклоглагъэх, Кав-каз заом хэклодагъэхэм зы такы-кърэ афэшъыгъуагъэх. Бырсыр хэмытэу, зэкІэлъыклогІэ гъэнэ-фагъэ илэу ар кІуагъэ, къэгущы-Іэ зышлонигохэр пчэгум кыиуцо-щтыгъэх.

Шъыгъо зэхэхъэм икІэу, кызызэхъагъэхэм фитыныгъуу къратыгъэм тетэу, ухъуамакломэ ясатырэ зэхэкІи «Тилъэпкъ кышчышлыгъэр тшыгъупша-гъэп» зытетхэгъэ гъэлагъэр По-сольствэм иунэ раусэи.

А мэфэ дэдэм, шэджэгъоу-жым, Истамбыл и Картал Хъабл-лэ, Мэрмэр (Мраморнэ) хым инэпкъ изы чІыплэ хэхыгъэ Кав-каз заом хэклодагъэхэм яшлэжъ фэгъэхыгъэу «ЗыкыныгъэкІэ» зэджэгъэхэ саугъэтым икызыл-хын тилъэпкъэгъу хэхэхэмрэ хъакІэхэмрэ кышчызэрэуэгъо-гъагъэх. Кавказ Хасэхэм я Фе-дерацие итхъаматэу Шыгъэлыгъо Ваджыд саугъэтым мэхъанэу илэр кыыхигъэщыгъ.

ШЫГЪЭЛЫГЪО Ваджыд:

«Истамбыл и Картал Хъаблэ игъэЛорышлалэ ишлэ хэлъуу Кавказ Хасэхэм я Федерацие кыбгъодэкІэу мы саугъэтыр дгъэпсыгъэ. КІэлэ-гъуалэхэм, лъэпкъым зэрэщытэу мыр яне-уцырэ маф. Саугъэт тэгъэуу — тыззоным паеп, мамырзу, тикъэралыгъохэм тагурылоным пай.»

Истамбыл и Картал Хъаблэ игъэЛорышлалэ итхъаматэу Ал-тын Окюз зэхэхъэм кышыгу-щылагъ, къеклогІлэгъэ пстэуи игушылэ афигъэзагъ.

АЛТЫН Окюз:

«Тыркуем ис адыгэхэр мы къралыгъом хэтыдзыхэрэп. Ти-хэгъэгу ис лъэпкъ пстэури ткъо-шых, тафэраз.

Ахэмэ якыни, ягукъауи зэхэ-тэшІыкІы. НэмыкІ лъэпкъхэм ахэмыклогІэжъхэу цылэн фае-хэу тегунысысэ. Шъуилъэпкъ тарихъ зэрэжъугъэлъанІэрэм лътэныгъэ фэтэшІы.»

Саугъэтыр зышлыгъэ Налщык щыц скульпторэу Гъушлалыгъэ Арсен гушылэр ратыгъ.

ГЪУШЛАПШЪЭ Арсен:

«Ткъош лъанІэхэр, хымэ кърал ишъуццэпсэуи, ишъутицъгу-ниэрэп, гым ишъуитыниэрэп. Ты-зэхыгъэ — гукІэ, псэкІэ. Титарихъ кырыкІуагъэмкІэ гугъу те-хъымы, тапэ илър нахъышІу Тхъэм ешІ.»

Саугъэтым техъор техыгъэныр **Шыгъэлыгъо Ваджыдрэ Ал-тын Окюзрэ афагъэшъошагъ.** Налщык дэтым итеплэкІэ ар

фэд. ШыІэныгъэр лъызыгъэкІо-тэрэ чыгыр имэхъан. Гъушлалыгъэ Арсен кызырэтІуагъэм-кІэ, фэдэ саугъэт Израиль ис адыгэхэм ячылэу Кфар-Камэ да-гъэуцонэу унашъо ашІыгъ, ащ кыкІэлэІугъэх Йорданием ис тилъэпкъэгъухэри. Тыдэ ис адыгэхэми язэпхыныгъэ итамы-гъуу ар хушцт. «Саугъэтэу дгъэ-уцурэм итеплэ зыфэдэм мэхъанэшхо иІ, — еІо Арсен, — шыгъорэ бзылфыгъэ ашІынэу зэ рахъухъэгъагъ. Ащ кІэрыпхырэ зэхашІэр гугъэу. ТапэкІэ лъэп-къым фэдэ кышчымышІыжъы-ным фэшІ саугъэтым цыІэны-гъэр зэрэлъыкІуатэрэр, кІуачІэ лъэпкъым зэригъотыжъыщытыр хэллэхъан фае. Ахэм сягуны-сэзэ мыр сшІыгъэ.»

Саугъэтыр кызызэІуах нэу-жым Кавказ заом илэхъан хы ШыцІэм зэпырыкІыхэ зэхъум хэклэдэгъэ тилъэпкъэгъухэм яшІэжъ агъэлъанІэу къэгъэгъэ блэгъэ хъуаир хым хадзагъ, шэф остыгъэхэр хагъэнагъэх, язырэхэр ошъогум дагъэбыбы-ягъэх. Зэхэхъэм къеклогІлэгъэ хъакІэхэмрэ бысымхэмрэ саугъэтэу кызызІуахыгъэм Іутхэу сурэтхэр зытырахыгъэх. Хэку-жым исхэмрэ хэхэсы хъугъэ-хэмрэ ззыпхырэ лъэмыджхэм язырэу ар хъугъэ. Тыркуем ты-клонымкІэ, зигугъу къэсшІыгъэ зэхэхъэхэм тахэлэжъэнымкІэ Іэпылэгъу кытфэхъугъэхэу Чэ-тэо Ибрахимэ, Емтілгъэ Заур-къан, Пэнэшъу Къэплъан, Болэ-къо Мыхъамэт, Хъэпэ Къэплъан, Тыркуем ис адыгэхэм алътэны-кыокІэ — Хъатх Рэджэб, КІубэ Нурхъан, Къэрдэнэ Мурат, Кош-бэкъо Дундар лъэшэу тафэраз.

ТЭУ Замир.

КЪТРК-у «Адыгеим» ижур-налист.

ШъуицІыгужъ кушъэ лъапэ шъуфэрэхъужъ

ЖьоныгъокІэ мазэр (маир) мэфэкІ мафэхэмкІэ бай. Ахэр цІыф кызырэкІо, цІыф зэфэ пстэуи ямэфэкІых: маим иапэ-рэ мафэр, Теклоныгъэм и Ма-фэ... Ахэм зы сатыркІэ ахэб-гъэуцон плъэкІышт адыгэ-хэм ячІыгужъ Урыс-Кавказ заор зэрэщаклэхъагъэр. А зэо жъалымым лъэпкъыр клоды-клае ехъулагъ. Кавказ заоми, адыгэхэм яистанбуликІыжъи къэбар зэфэшхъафыбэ апылгъ. Силъэпкъ сэ шІуагъэу фэслъ-гъурэр а тІэкІу дэдэу ячІыгу кынагъэмэ ялэпкъ, якульту-рэ, абзэ къаухъумэнхэ, къа-гъэнэнхэ зэралэкІыгъэр ары. Мары, ТхъэмкІэ шыкур, рес-публики тыхъугъ, тыбзи тыха-бзи тарылэжъэнхэ тыфит. ЗэкІэ зыІэ илър тэры. ШІуагъэкІэ афэплъэгъун плъэкІышт егъэ-зыгъэкІэ рафыгъагъэхэм абзи, яхабзи яамал кызызыхъуу къа-ухъуми, къакІэхъухъэгъэ лІэ-ужхэм ялэпкъ чІыгужъи, яха-бзи, абзи шІу арагъэлъэгъун, арагъэшІэн зэралэкІыгъэр,

гукІи псэкІи ячІыгужъ зашэ-нэу зэрарагъэшІагъэр.

Уахътэр зэблэкІы, дунаир зэхъокІы. Мары, шыкур, хэхэс псэкІэ зыІэ хъугъэхэм ятэгъ-хэм ячІыгужъ къэкІонхэуи, къэкІожъынхэуи амал агъо-тыгъ. Ау зышлониго пстэуи ар къадэхурэп. Ар гухэкІ. Тэ-лгъэгъу ашкІэ зылэкІ къэмы-нэу а Іофым дэлажъэхэрэр. Сэ мы статъям зыцІэ кышчесІо-нэу сызыфаер Шъхъэлэхъо Аскэр. Ащ ыгъэцэкІлэр Іофы-гъом бэ пылгыгъэр. Агу кы-рарэмыгъау, ау Аскэр ащ фа-блэу зэрэпылтым фэдэу пы-лын къахэкІыгъэп.

Мы статъям сэ анахъ кы-щыхэзгъэщы сшІонгъу зы Іо-фыгъо. Тэ дэгъуми, дэими ти-унэ тис, тищылакІи мытхъэгъо дэдэми, тесагъ, тилахылхэм, тигупсэхэм тахэс. Зихэкужъ къэзыгъэзэжъыхэрэмкІэ арэу-щтэу пІон плъэкІыштэп. Адыгэ макъэ зэхэхмэ, ялэкъоцІэгъу ІукІэхэмэ ягушІогъошху, зы-фэныкыо закъохэр цІыфыгъ.

ГухэкІ пщэхъу тилъэпкъэгъу зырызхэм гушыІэ мышыоу ашІыхэрэр зызэхэпхыкІэ. «Сыд пае зыдэкІуагъэхэм рэхъатэу щымылэхъа?» кызыжэдэзыхэ-рэм уарехыылІэ, «тыркухэр», «арабхэр» аІозэ яджэхэу мэхъу. Ахэм хъакъ закъоу яІэр адыгэ-хэу дунаим кызырэттехъуа-гъэхэр, адыгэлъыр ялбынтфэ-хэм зэрарычъэрэр, адыгэгъу зэралэр ары. Хэти ешІэ: тыд-рэ чІыплэ шылагъэми, сыд фэдэ псэкІэ дэгъу илагъэми, адыгэм ыгу инахыбэм ичІыгу зыфе-щэи, къэгъэзэжъы, ичІ Іахэ ичІыгужъ щигъотыжъыным клэхъопсы, хэхэсыныр, ащ сы-дигъуи икІасэп. Къэсэгъэзэ-жъышъ, адрэ лъэпкъ зэфэ-шъхъафэу тичІыгу зыгу ри-хыгъэу мыщ къэкІожъи кы-тІысхъажъыгъэхэм ахэр анахъ лыеха?!

Ткъошхэр! ШъуагъэдэІу гушыІэ мышыу зыІохэрэм. Шъугу яшъуыгъагъ ащ фэ-дэ цІыфхэм, ахэм язэхэшІыкІ макІэшъ ары. Къыныломи, ти-

щылакІэ шъухэгъозэжъын, шъу-гу шъуымыгъэкІоды. Шъукызы-текІыгъэхэм кыинэу алъэгъу-гъэм ар нахыбэ хъунэп. Ахэр зыдакІохэрэри амышІэу ашъ-хэ рахыжъэжъыгъагъ, шъо шъуицІыгужъ кэшъогъэзэ-жъы. Арышъ, ар кушъэ лъапэ шъуфэрэхъужъ.

* * *

Бай адыгабээр кырыпІоштмэ гъэшІуабзэ, Ным ибьдыщыц

Щэры адыгабээр шъыпкъэ рыпІоштмэ, Хэбзэ дахэу тилэм

Ау сыгу къео, сикъош, Ащ игъуаткІоу, дьдэ-псыджэу, Зы гушыІэ гомылоу О птхъакІумэ кыредзэ...

Хэхэсыныр сыдигъуи о уиджэгъуагъ,

Писэ щыщыгъэр уицІыгу, Бгъэм дызыгъэр ижъы ІэшІу. Хымэ чІыгур о ханІэ Тауцтэу пфэхъун?!

Адыгагы, цІыфыгыи Шыценхъанхэр ащ кыи!

Къин плъэгъугъэ, сикъош, ШъхъакІоу пихыгъэр

Гъэрэхъат угу, сикъош, Къэгъэзэжъ уицІыгужъ. Къэблэгъэжъ уикушъанІэ — УицІы дышъэ лъанІэ! Пфэрэхъужэ хэпІэ мафэ Ордбагъу тилгъэк, Бэрэ шІукІэ дунаим Ищытхъу щарэІуат.

ХЪАУДЭКЪО Сар. кь. Мыекыуапэ.

Бэслъынэй къуаджэм дэсхэм яллыгъ

Анахъ мэхъанэ зиэ мэфэкы-шоу Теклоныгъэм и Мафэ ыкIи Хэгъэгъуэ зэошхор зауыгъэр ильэс 68-рэ зэрэхъуэрэр зышыхагъуэу-фыкIырым ипэгъокIэу советскэ цыфхэм ягукIэгъу ин, яшIульгъу, ялIыхъужьныгъэ къызылотыкIырэ тхылъу «Память сердца. Ленинградские черкесы Бесленея» зыфилоу тарихъ шIэныгъэхэмкIэ докторэу, профессорэу, УФ-м и Правительство дэжъ шызэхэщэгъэ Финанс университетым иректор иупчIэжыгъоу Николай Чистяковыр зиавторым ильэтегъуэу мэ-лылIыгъуэм и 30-м Лъэпкъ тхылъ-еджаплэм щылагъ.

Иофтхъабзэм хэлъжыгъэх шIэ-ныгъэлъжыгъэр, тхакIохэр, АКЪУ-м тарихымкIэ ифакультет икIэлэ-егъаджэхэр, истудентхэр.

Лъэтегъуэуом къырагъэблэ-гъагъэх КЪБР-м инаучнэ архив ипашэу Айцэт Шапаровар, Къэ-рэщэе-Щэрджэс Республикэм Илъэпкъ зэIукIэ и Комитет про-мышленностымкIэ, транспор-тымкIэ, псэолъэшIынымкIэ, зэ-пкыныгъэхэмкIэ ыкIи энергетикэмкIэ итхъаматэу Къэзанэкъо Къырым, къуаджэу Бэслъынэй щыпсэхуэрэм Иэныгъэу ягъэгъо-тыгъэнымкIэ ШIушIэ фондым ипашэу Абыдэ Къучыкъу, Адыгэ

Республикэм культурэмкIэ имини-стрэу Къулэ Мухъамэд, министрэм игуадзэу ШъэуапцIэкъо Аминэт, АР-м гуманитар ушэтынхэмкIэ институт идиректорэу Бырсыр Батырбий. Тхылъым ильэтегъуэу зэрищагъ тарихъ шIэныгъэхэмкIэ докторэу, профессорэу Елена Малышева.

Н.М. Чистяковым итхылъу «Память сердца. Ленинградские черкесы Бесленея» зыфиорэр Хэгъэгъуэ зэошхом ильэхъан сабий ибэхэу тхъамыкIэгъо иныр зыш-хъашыгъэхэм, гъаблэм ыгъалIэ-щтыгъэхэм, зыухъумэгъэхэ щэ-рджэс къуаджэу Бэслъынэй дэсы-гъэ цыфхэм ялIыхъужьныгъэ фэ-гъэхыгъ. Тхылъым тарихъ охътэ кьинэу 1942-рэ ильэсым игъатхэ къышхыгъэлъэгъуагъ. Блокаднэ Ле-нинград икIэлэцIыкIу унэ зэфэш-

хъафхэм ачIэсыгъэ ибэхэр пыйм шаухъумэнхэм пае хэгъэгъум икыблэ къызэрагъэкощыгъагъэ-хэм ехылагъ. Зэо гъогу хылыгъэр ахэмкIэ псынIагъэп, хылыгъэщэ мэшIоукIэ Темырым къыра-щыгъэх, еIланэ шыкузэкIэхэмкIэ узым, гъаблэм рагъэзыгъэ кIэлэ-цIыкIухэу зянэ-зятэхэр заом Iутхэр е аукIыгъэхэр Ермэлхъаблэ къы-луашыгъэх. Ау пыйм мы чыплэм бомбхэр къытыритакощтыгъ. Уагъэхэри, укIыгъэхэри щылагъэх. Ауми, сабийхэм янахыбэр къуа-джэу Бэслъынэй къыдащагъэх. КIэлэцIыкIухэм янахыбэр джур-тыгъ. Къуаджэм инахыжыгъэхэр зэхэгъушIэжыгъэх ыкIи сабийхэр унэгъо шъхъапчIэу ахагуащIи агъэбылтыгъэх. А зы чэщым къы-кIоцI пынжъ техаклор къызэрэ-сыщтыр ашIэти, псынIкIэу мыщ

къышхыгъэхэу зэралытэнхэу тхылъхэр къафыратхыкIыгъэх, къоджэ Советым чIэлъ тхылъы-шхоми датхагъэх. Пчэдэжыым нэ-мыщхэр къуаджэм къыдэхъагъэх. Нацистхэм ашIэщтыгъ мы къуа-джэм джурт сабий куп зэрэща-гъэбылтыгъэр. Къоджэдэхэм къа-тепхъэшыхъащтыгъэх, зы джурт сабий закъо нахъ мыхъуми къы-здагъуатэкIэ зэраукIыщтхэр ашIошъ къагъэхъоу. Ау оккупация мээитфым къыкIоцI зы бэслъынэй нэгыгъэр горэми зы сабий ыцIэ кырылуагъэп — аIагъэхъагъэхэп.

Мы зэо хъугъэ-шIэгъэ тхъамы-кIагъор къэзыушыхъатырэ доку-ментхэр, гукъэжыгъэхэр, архив сурэт-техыгъэхэр тхылъым къыдэхъагъэх.

Тхылъым ильэтегъуэу зэпы-гъэщэгъэ гупшысэ зэкIэлыкIохэр къыщиIотыкIыгъэх. Узэкъотмэ,

узэрымыкIодыщтыр, узэдэлэмэ, гукIэгъу-лыуэ зэфыуиIэмэ, къи-ныр къызэрэзэпынчыщтыр, «щы-фыр цыфым ишхэпс» зыфалорэм хэлъыр мы хъугъэ-шIагъэм къы-зэриушыхъатыгъэр щыкIэгъэт-хыгъ. Ильэс 68-рэ теишъжыгъэ Хэгъэгъуэ зэошхор зыщылагъэм, Теклоныгъэшхор къызыдахыгъэм. Ау нэпсырэ лыпсырэкIэ гъэшъо-кыгъэ мэфэкым ильэплагъэ непи гъашIэ горэ зыгъэшIагъэ пэлчъ ыкIи пIуныгъэ тэрэз зиIэхэм ащыгушхэрэп. Н.М. Чистяковым итхылъ шIэжыгъэр зыгъэлъэшырэ, мамырныгъэр тфэзыухъумагъэ-хэм зэкIэмэ осэпхо афэозыгъэ-шырэ, лыгъэ-зэфагъэ гум къи-зылхъэрэ тхылъ.

ДЗЭУКЪОЖЪ Нуриет.

Сурэтхэр Iэишынэ Аслъан лъэ-тегъуэуом къыцытырихыгъэх.

Адыгэхэм ялъэуж тетэу...

Герман Путман нэмыц журналист. Тхэным пыщагъэу щытыгъ: тарихым, нэмыкI лъэпкъхэм яхъишъэ зэри-гъэшIэнышъ, къытхыжыным фэлэпэлэсагъ. Анахъ лъэпкъ зэкIужыгъу зылэпызыщагъэр адыгэ лъэпкъыр ары. Тиадыгъ лъэпкъ ишэн-хабзэхэм аумэхыгъэу, зэригъэшIэным пае бэ къыкIухъагъэр, тхылъу зэ-джагъэр. Адыгэхэм яхъылагъэу «Черкес орэдхэр» ылоу усэхэр дэтэу 1841-рэ ильэсым къалэу Гамбург тхылъ къыщыдигъэкIыгъ. Нэлуасэ шъузыфэтшырэ усэу «Ушэтын» зыфиорэри а тхылъым къыдэтхыгъ. Усэр нэмыцыбзэм къызыхыгъэр философии шIэны-гъэхэмкIэ докторэу, АРИГИ-м ишIэныгъэлъэжъу Едыдж Батырай. Адыгэ усэн шъуашэм езыгъэкIугъэр филологии шIэныгъэхэмкIэ докторэу, АРИГИ-м литературэмкIэ иотдел ипашэу ЩэшIэ Щамсэт.

Ушэтын

Аталыкъ

СильэпIэ оркъыр, ильэхэр бзыух!
УикIалэ къарыушIоу, бжыушIоу,
АкыбылIэ джэнджэшэу,
Псы быжъуатэу шыпкъэр
ЗимышIэжъуэу къыщытео ныбжы-
кIэгум.

КIэупчI, шыпкъэм ылапсэ
ИплъэгъукIэу къэжыу дышгъэ.
Пщынэ Iапэм узэрэтелабэу
Бзэрэбзэнэу кьежэ джэуапыр.

КIалэм ят

Къысалу, сикIал!
Сыда дышгъэм нахъ лъапIэр?
Хэт зэлхыгъэр къарыу зиIэр?

КIалэр

Щылыч чаныр дышгъэплъым нахъ дэгъу,
Зэфэдэх къарыу зиIэхэр.

КIалэм ят

Сыда бгъашхэм нахъ псынIэр?
Сыда кIэсэным нахъ пытэр?

КIалэр

ЛъыншIэжъ гупшысэр бгъашхэм нахъ
псынIкI:
ЩIагъэр кIэсэным нахъ къарыушху.

КIалэм ят

СикIал, къысалу, жъуагъом нахъ къэлы-
дырэр сыда?
Къолэжымыр зэолIымыр алъэгъунэу
ягуапэр сыда?

КIалэр

Теклорэм ынэ жъуагъохэм анахъ мэлыды,
Къолэжымыр зэолIымыр шъо кIыфыр
якIас.

КIалэм ят

Къысалу, сикIал!
Блэм ишэнаут нахъ дыджыр сыда?
Сыда ягуапэр лIыхъужьхэм?

КIалэр

Пый пщыусхэр блэм ишэнаут нахъ дыдж,
Лъыр зыщычэрэ чIыплэр лIыхъужьым-
кIэ анахъ лъапI.

КIалэм ят

Щэбзащэм нахъ лъагъу сыда быбырэр?
Ощым нахъ чанэу сыда пызыупкIырэр?

КIалэр

Сэ сызэрыпагъэр лIыхъужьныгъэу щэб-
защэм нахъ лъагъэр,
Хъайнапэм ошым нахъ чанэу неупкIы.

КIалэм ят

Къало, сикIал, сыда анахъ угу рыхырэр?
Мы дунаим анахъ лъапIэу уасэ сыда зэп-
тырэр?

КIалэр

Пый псэхалIэр анахъ сигуап,
Дунаим анахъ уасэ шызэстырэр —
Мылтыкушоу шъхъафитныгъ.

КIалэм ят

Тхъауегъэпсэу, аталыкъ, тхъауегъэпсэу!
Сыгу къыздэлэу осIо:
СикIалэ шIэныгъэрэ хабзэрэкIэ бгъэ-
сагъэ.

Аталыкъ зыфиорэ гушIэр Г. Путман
зэрэзэридэкIырэр:

Аталыкъ — нэмыкI Iлакъо ищыч кIалэ
ыштэнышъ, зыпIун зылгъэкIыщтыр ары.
Черкесхэм якIалэхэр лъэпкъым иехэу
алытэ. Ац пае лъэпкъым ищыч зыщы-
гъыгъэсырэм кIалэ ыштэнышъ ыпIу-
шъуит. Нэбгырэ заулэмэ кIалэр агъасэ
ащIоуэго зыхъукIэ, хыкумым ыIорэмкIэ
мэпсэх. Ильэс пчъагъэу аталыкым
дэжъ къызэрэтыщтыр хыкумым уна-
шъоу ышIыгъэр ары. Ау аталыкым кIа-
лэр ытыгъоуи къыхэкIы, ар емыкIон. Ац
пае кIалэр аталыкым къытырахы-
жыырэн. ЗэкIэ дунаим зэрэхзэгъэщтыр
аталыкым къыреты: ыIэпкъ-лъэпкъ
дэгъоу зэкIэIэу ыгъэлорышIэнэу, кIрахъор
дэгъоу ыгъэонэу, акылыкIэ гупшысэнуу,
сэнауыгъэ хэлъынэу... — зэпстэури ата-
лыкым къырегъащIэ. Къырым ханхэм
къацегъэжыгъэу Астрахань, Казань нэ-
сэу пщыхэм якIалэхэр адыгэхэм адэжъ
агъэсэнуу къагъаIоуитыгъэх.

Адыгэ Республикэм игерб

Адыгэ хэкоу мамыр чIыналъэм
Лъэпкъы пчъэгъабэ къыхэгъэзагъ.
Цыфхэр зэфыцэу жьогъоу къопитфым,
Зэкъошынэгъэм тыфэгъэгъагъ.

Хъарыфы пльыжыгъэу тамыгъэ лъахIэм
«Урыс Федерация» кIэIэу тетхагъ.
Лъэпкъы зэкъошхэу цызэгъэхъагъэм
Адыгэ Хэгъэгъури зэу ахэхъагъ.

Гербым ыгъунэ къэгъэгъэхъагъэу,
«Адыгэ Республика» бзытIукIэ тетхагъ.
КъэкIырэ пстэу цызэгъэгъагъэу,
ТичIыгу цылажыгъэрэм ишIугъэшIагъ.

ЗэдеишIэ, дахэ тыхэку тамыгъэ —
Нэллэгъу гъатхэу ителлэу шIыгъэ.
ЫшIыхъагъ чIыопсыр сурэтэу тхыгъэ.
Мыхъур хъураеу тигерэ гъэпсыгъэ.

Къушхъэтх кIыбым
тыгъэу къыкIоуIырым,
Бзыйхэр Iэрамэу къыдэгъэхыгъ.
Жьогъо пшIыкIутIоу огул хэфагъэм
Щыгъы блэрыпсэу зызэпщыгъ.

Тхъожыгъе хышхэр ом ихэрзагъэу,
Онэгум исыр ти Саусырыкъу.
ПхъэкIоу Iэтыгъэм маишор пылгъэу,
Къызыдихыжыгъырэр тэ тилгъэныкIу.

Лъэпщыгъы исыдэжы къыщыгъукIагъэу,
Ошгъэдэ Iуашхэм къычIагъотагъ.
Лъэпкъыр рэгъушхо тарихъ тамыгъэу —
Дышгъэ цу бжэзыххэр нарты IэшIагъ.

Ошгоу къаргъор, мамыр нэшанэу,
Адыгэ чIыгул ишIыхъагъырым.
Губгъо нэхъойхэр хъэсэ гоцыгъэу,
ЧIыопс хъалэлыр гъэбэжыгъу зэпыт.

Iэнэ хъураер чIым тепытагъэу,
Тэ хъуны-ишыныр рэнэу тилэит.
Тищыгъу-пIастэ хъакIэр хэдгъалэу,
Мамыр зэпытэу лъэпкъыр цыIэит.

ТЭУ Аслъан.

Щылэжккъым апхуэдэр щабзыщ! зэманыр

Зауэ гуащ! куэд я нэгү щы-
лаш адыгэ лъэпкъым. Ди тхы-
дэм шыгуазэм ещ! ди лъа-
хэм и псэм къещэ зэрыпхуа-
кхуэхэм адыгэхэр зы махуи зэ-
рамыгъэтыншар — я хуиты-
ныгъэмрэ я хэкумрэ папщ!э
лгы ягъажэ зэпытащ адыгэхэм
курыт л!эщыгуауэхэм кышчы-
щ!эдзауэ.

Псом хуэдаккъым Кавказ
зауэклэ зэджэр — ильэсищэм
щыгуауэ (1763 — 1864) екхуэ-
клэ ар. Адыгэ лъэпкъым
лъапсэрыхыр къахуигъэкхуащ
а зауэм, я щхьэри я хэкури
халъхыащ. Кавказ зауэм и ма-
ф!э лыгъэм хисхыащ адыгэ ми-
нищэ зыбжанэ, къелама я нэ-
хыбап!эм хэкур ирагъэбгы-
нэри, дунейм текхуахуащ.
Адыгэхэм игъащ!эк!э ящы-
гъупщэнуккъым Кавказ зауэм
къахуихыа насыпыншагъэмрэ
гукъутэгъуэмрэ — абыклэ ахэр
зыгъэкхуэншэфын щы!эккъым,
ар гъэткхуауащ!эккъым.

Тхыдэр шыгуазэщ Кавказ
зауэр зыублар езы адыгэхэр
зэрыармырам. Шэрджэсхэр а
зауэ гуш!эгъуншэм хэзыхэр
урыс пащтыхьым и дзэл! къан-
лыхэрщ. Ахэр топрэ маф!эк!э
къащылыхыащ, адыгэхэм л!эщ
къащтэн хуей хуащ, я хуиты-
ныгъэмрэ я хэкумрэ яхуэмэ-
жын папщ!э. А зы къуанша-
гъэрщ адыгэхэм ябгъэдэлъар
— я хуитыныгъэмрэ я хэкум-
рэ бийм шахуэмурэ, я псэр зэ-
ратарщ. Уигу къеуэр а бэнэ-
ныгъэм адыгэхэм насыпын-

шагъэ ф!эк! къазэрыхудэмы-
кхуарщ. Зауэм и клэр хъэдагъэщ
щыжа!э махуэхэм ящыщ зы
хуащ накъыгъэм и 21-р: 1864
гъэм и ужьклэ хэкум къынэжар
адыгэхэм я лхыэ пщ!анэрщ —
аращ Кавказ зауэм къахуихыа.
Абы и зэранщ адыгэхэм я щы-
налъэри, къанэ щ!агъуэ щы-
мы!эу, зэраф!экхуэдэр.

Сыт Кавказ зауэм и щхьэу-
сыгъуэр, щхьэ къатепсыхэн
хуей хуа ар адыгэ лъэпкъым
— къэбэрдейхэм, шапсыгъхэм,
абазэхэхэм, натхуэджхэм,
убыххэм? А уш!эм щ!эны-
гъэлхэм жэуап шрат тхыгъэ,

урысхэм ящысхыаккъым ахэр.

Нобэрей щ!эблэм дежклэ
дерс куэд къыхотэджык! ди
тхыдэм. Ар щыдджк!э, дигу
иль зэпытын хуейщ ди къалэн
нэхьыщхьэхэр — ахэр куууэ
къыдгурылуэу и чэзум зэрыд-
гъээщ!эным ди гуащ!эри ди
зэф!эк!ри хуэдунэт!мэ, ар дерс
псом ящхьэщ. Лъэпкъ цыкху-
хэр къышчыщ!эрэщ!эж лъэхьэ-
нэщ дэ дызэрытыр, къарууэ
дилэр зыхуэдунэт!ын хуейр ди
лъэпкъым ф!ыгуэ къызэреуэ-
л!энырщ. Дэрклэ ф!ыгуэу, ди
хэкур щ!эраш!эмэ, ди цыхухэр
нобэ зыхэт гугъуехьхэр нэхь

Адыгэхэм хужалэхэр

**Лъэпкъ дахэщ шэрджэсхэр, цыху екхуэхэ. Я цы-
хухуэхэр л!эчл!эщ, къуэгууэ, къамылыф!эщ, гуа-
пэхэщ, я щхьэм пщ!э хуэзыщ!э заш!эщ, уардэхэщ,
пл!абгъуэхэщ, бгы псыгъуэхэщ.**

Кланрот Генрих-Юлиус (Германие, Урысей). 1808 гъэ.

лэжыгъэ куэд дунейм къыте-
хыащ иужьрей ильэсхэм, дя-
пк!и къытехьэнущ, сыту жы-
п!эмэ Кавказ зауэр Урысейми
ди лъэпкъхэм я тхыдэм пху-
хэдзынуккъым, ар щабзыщ!
зэманыр блэк!ащ. Пщ!ы зыхэ-
мылгыжыр зыщ: адыгэ цыху-
бэми урыс цыхубэми я фейдэ
хэпаккъым Кавказ зауэм, т!у-
ми я дежклэ насыпыншагъэт
ар; абы зи фейдэ хэлъар щы-
гук!э зызымыгъэнщ! инэ-
рал зауэшыхэрщ: адыгэхэми

щ!эх ящхьыщ!эк!мэ, Урысей Фе-
дерацэм ис лъэпкъхэм даде-
клэр дехъедехуэу задэджымэ,
ди щыналъэм ныбжьэгъугъэрэ
мамырыгъэрэ ф!эк! шамылга-
гъумэ. Ди лъэпкъхэр игъащ!э
лъандэрэ зыщ!эхуэпса къэра-
лыгъуэ дгъуэтащ nobэ, абы и
лъэм зедгъуэкхуэдинырмэ и
лъабжэр гъэб!эдынырмэщ псо-
ри дызытелъжэн хуейр. Зыми
тщыремыгъупщ!э: зэманымрэ
тхыдэмрэ къуат л!эмалхэр и
чэзум къыумыгъэсэбпмэ, абы

утепл!экхуэирэ лъэбакхуэ
пхэнж пчымэ, ул!эбклэ ул!э-
сыжынукукъым — апхуэдэ къы-
щытщыщ!а къэхуащ, тхыдэр
щыхьэт зэтэхуэуэщи...

Адыгэ лъэпкъхэм я ф!епл!э
махуэм къалэн къытщеш! ар
дигу иль зэпыту щытын хуейуэ.
А зы махуэм ф!эк! дигу щ!ы-
хэщ!ын махуэ дремыл!агъуэ
дяп!эк!э — аращ дэтхэнэ адыгэ-
ми и хуэпсап!эр. Нэгъуэщ!
пл!апл!э дил!эккъым дэ — ди
лъэпкъым нэхьри зиужауэ, и
пщ!эр лъагэрэ и гуащ!эр, и
щыхыыр ину, мелуан бжыгъэк!э
дунейм текхуахуа адыгэ-
хэм я вагъуэр уафэ бзыгъэм
щылыд зэпыту т!агъун ф!эк!.

ЗЭРАЛЫГЪЭМК!Э, мелу-
аниблым щ!эгъу Кавказ зауэм
дунейм трикхуахуа адыгэхэм я
бжыгъэр. Къэрал пл!ыщ!ым
щ!ыгуэм щопсэу ахэр, зэрыс
хэкухэм пщ!эшхуэ шал!эщ ди
лъэпкъэгъуэхэм, дзэпщ, л!ыш-
хьэ, дипломат, къулыкхуэщ!э,
щ!эныгъэл!э, тхак!уэ, спортсмен
ц!эрылуэ куэд къахэк!ащ Тыр-
куми, Иорданми, Сирием,

нэгъуэщ! къэралхэми щыпсэу
адыгэхэм. Ар щыхьэт тохуэу
адыгэхэр зэрыл!эпкъ лъэрызе-
хьэм, л!эщыгъуэрэ ныкхуэм
щ!ыгуауэ хэхэсми, я гуащ!эмрэ
я зэхэщ!ыкхымрэ зэрымыкхуэ-
щ!ам. Ар дэнэ къэна, иужьрей
ильэсхэм нэхьри дэкл!эуэтеящ
дэнэ къэрал!и щыпсэу адыгэхэм
я пщ!эр, я гуащ!эр нэхьри къеб-
лащ, я бзэр, я лъэпкъ хабзэхэр
хуума зэрыхууным, я щ!эблэр
къызыщ!эгъуэушэным нэхь пыл!э
зэрыхуари нэрыл!агъуэщ. Кав-
каз зауэм и ужьклэ хэкум къина
адыгэхэм иужьрей ильэсищэм
зышауужауэ Урысей къэралы-
гъуэм, абы nobэ щоф!ахуэ
Къэбэрдей-Балъкъэр, Адыгэ,
Къэрэшей-Шэрджэс республи-
кхэр, ди лъэпкъхэм яхуэзэф!э-
кл!ащ зи пщ!эр лъагэ щэнхабзэ,
литературэ, гъуазджэ зэрагъэ-
пэщын, щ!эныгъэмрэ зыуэзэ-
щ!ыныгъэмрэ я гъуэгуэр як!у
абыхэм nobэ, я псэук!эмрэ я
экономикэмрэ нэхьри зэреф!э-
кхуэнырщ ахэр зыщ!экхуэри
зыхуэлажэри. Ар псори дызы-
щыгуф!ык! л!эу дахэщ, а л!эуэр
нэхь егупсысауэ, нэхь хэкхуэуэ
унэт!ын хуейуэ я къалэнщ дэни
щыпсэу адыгэхэм.

Кавказ зауэр зэриухрэ ильэ-
си 149-рэ шрикхуэ махуэм те-
хуащ «Адыгэ псалъэ», «Адыгэ ма-
къ», «Черкес хэку», «Нарт»,
«Шапсугия», «Черкесское за-
рубежье» газетхэм зэгъусэу
ягъэхьэзыра я nobэрей къыдэ-
к!ыгуэхэр. Абыхэм шыгуауэ
зэ фащ!ынууш я хэкум и хуиты-
ныгъэм папщ!э адыгэхэм ира-
гъэкхуэкл!а бэнэныгъэ к!ыхьым
и тхыдэм.

ХЪЭФ!ЫЩ!Э Мухъэмэд.
Къэбэрдей Адыгэ Хасэм и
тхьэмэдэ, «Адыгэ пса-
лъэ», «Нарт», «Черкес-
ское зарубежье» газетхэм
я редактор нэхьыщхьэ.

Зыщыбгъэгъупщэ хъунуккъым

Ильэсищэрэ пл!ыщ!эрэ бгъу-
рэ мэхуэ Урыс-кавказ зауэр
зэриухрэ. Дэтхэнэ зы зауэми
хуэдэу, абы хэт!а лъэпкъхэм
къахуихыащ пхужымыл!эн хуэ-
диз гузэвэгъуэрэ тхьэмыщ!а-
гъэрэ. Псом хуэмыдэу хэщ!ы-
ныгъэшхуэ игъуэтащ адыгэ
лъэпкъым. Ильэс куэдк!э ужьы-
хаккъым а зауэм и лыгъэр. Абы,
псыдзэ пэлытгъуэ, миничэ зы-
бжанэ Хэкум ирилъэсык!ащ.

«Зэгуэр щ!эраш!эу шыта Хэ-
кур nobэ кхьэм хуэдэщ, бгы
лъапэхэм къытена жылагъуэ
маш!эхэр щыг!агъуэкл!э, уи гум
зыкхыдегъазэ», — итхыгъащ
а гукъутэгъуэр зи нэгү щ!эк!ам.
Nobэ дэ дызоуш!ыж: сыт ар
къызыхэклар, сытыт и щхьэу-
сыгъуэр, бгырыс миничэ л!э-
джэр щхьэ техьэн хуей хуа а
гъуэгу мыгъуэм, щхьэ ди нат!э
хуа а насыпыншагъэр? Абы
и жэуапыр зыкхьом мэхуэ.

Нэхьыщхьэр, дауи, Кавказ
Ишхьэрэр зыубыдар абы иса-
хэм зык!и зэрыхуэмеярщ. Зи
цыхушхьэр, зи хуитыныгъэр, зи
щыр, зи мыл!кур зыф!экхуэ-
дахэм клэ зимы!эж залымы-
гъэм нэхьрэ хамэщ!ри нэхь
къащтащ.

Къэралыгъуэжхэм дунейр
щызэпагуэшыж лъэхьэнэти, зи
хуитыныгъэм папщ!э псэ изы-

лъхьэнклэ къэмыск!эну бгы-
рысхэр яку дэкл!эдащ дунейр
зэпэзыгуэшыж къэрал зэры-
пхуауауэхэм.

Бгырысхэм Кавказ зауэм
къахуихыа насыпыншагъэм
хуэдэ зи нат!э хуа лъэпкъ къы-
щыгъуэтыгъуейщ цыху цы-
кхуэм и тхыдэм. А зауэм зи фей-
дэ къыхэклар Урысеймрэ От-
томан империемрэщ: урыс
пащтыхьым и л!эмыщ!э ихуащ
къэхьугъэм я нэхь дахап!э щы-
налъэр, тырку султ!аныр хуэ-
нык!ащ бгырысхэм я насы-
пыншагъэм.

Пащтыхь залымым и дзэзе-

шэхэм бгырыс лъэпкъ-
хэм ираш!ыла зауэ
гуш!эгъуншэм и бийуэ
къэуващ Урысейм ис
л!ыф!э л!эщ. Абы-
хэм ябзыщ!ырткъым
бгырысхэм лей зэры-
рахыр. Пэи клэи зи-
мы!э л!ыгъажэм урыс
лъэпкъми бгырыс цы-
хубэми я фейдэ хэлъа-
ккъым: т!ури хэк!уадэрт
а зауэм, т!ури къулей-
сыз хэхьухьырт. Кавказ
зауэр урыс пащтыхьым
езым и цыхуэм ири-
щ!ыла щ!эпхаджагъэ
ин дыдэщ.

Бгырысхэм зы махуи
Урысейм ягу л!ей хуил!аккъым.
Абыхэм урыс цыхубэм л!эщ
къыхурахын дэнэ къэна, Уры-
сейм и хуитыныгъэм папщ!э
лгы ягъажэу, гузэвэгъуэм зэ-
рыгъуэту къыздэгъуэгуры-
кхуащ.

Адыгэхэр щыпсэууэ шыта
щыналъэм тес дэтхэнэ зыми
ищ!эн хуейщ ик!и къыгуры-
луапхьэщ ди лъэпкъым и тхы-
дэ къызырэнэклар. Ар зэри-
щ!эмрэ къызэрыгурылуэмрэ
елъытащ nobэрей ди гъащ!эр
мамыру щытыныр.

Ауэ апхуэдиз гугъуехь пыл!у
зэтеува мамырыгъэр, ди жагъуэ

зэрыхууш, диныр я щхьэтеп-
хуэу зэтракхуэну хэтщ язы-
ныкхуэ бзаджащ!эхэр. Абы и
щыхьэтщ 2005 гъэм жэпуэ-
гъуэм и 13 — 14-хэм ди рес-
публикэм къышхыауэ л!эу-
гъуэ шынагъуэр, nobэми гъуа-
нэдэууэ цыху иу!ыныр зыуи
къызыщымыхуэхэр ди жы-
лагъуэхэм дэс зэрыхуар.

Ди лъэпкъ дахэм и бжы-
гъэм махуэ къэс жыхуа!эм хуэ-
дэу хош!э, анэхэм нэпсыр щ!а-
гъэк!э. Хэт и унафэми гуры-
луэгъуэкхуэм, ауэ адыгэм адыгэ
еук!ыж, мусльмэным мус-
льмэныл!э игъэжэну л!эщ
к!акхуэ щ!ечыф. А бзаджа-

и бын ил!эжыну? Хэт и жы!э
ахэр зэдалуэр? Хьэмэрэ ахьшэ
«ф!ейм», мыл!кум я нэр къы-
щипхуауэ цыхугу як!уэщ!ы-
мыл!ыжыу ара?

Ди республикэм ис лъэпкъ-
хэм я зэныбжьэгъугъэр, къуэ-
шыгъэр зыкхуэну хэтхэм я
гурашэр къызэпыудын хуейщ.
Ди лъахэ дыздисыжми, апхуэ-
дэ шынагъуэр т!хьэщык!ауэ
т!ыгъэ, ди гур дгъэф! хъуну-
ккъым.

Дэтхэнэми я зэхуэдэщ мы
дунейр — псори техуэнууш, зыр
зым имыл!мэ, зыр адрейм
емып!эгк!мэ, зым и гуащ!эк!э
адрейр мыпсэумэ. Ар дигу
ил!ын хуейщ, зы дунейм ды-
щытеткл!э.

Лъэпкъым и бзэм, и хабзэ
дахэм, и тхыдэм дребжыф!э

Адыгэхэм хужалэхэр

Шэрджэсхэр къуданщ, зэк!ужщ, бгы псыгъуэщ. Я
л!ыр къабзэщ, нэ ф!ыц!эхэщ, набдзэ къурашэхэщ,
псом хуэмыдэжу цыхубзхэр; адыгэ пщ!ащхэр я
дахагъкл!э къахош дуней псом цыхубзэ тету
хуам.

Д'Асколи Эмиддио, итальян монах. 1625 гъэ.

щ!эхэм щхьэ къагурымылуэрэ
ар къэхьугъэм я нэхьык!эу зэ-
рыштыгъэр? Я бын апхуэдэ лей
къылысымэ, къазэрышхыу-
ным щхьэ емыгупсысэр? Хэт
и адэ-анэ хуей мыхуумыщ!агъэ

ди щ!ыналъэр. Ахэм нэхьрэ
нэхь л!апл!э зэрышхымыл!эр хьэ-
кхуэ япхык!ауэ щ!эблэр къэ-
гъэтэджын хуейщ.

ШЭШЭН Людмилэ.

Аушыджэр къуажэ.

Шапсыгъэм

Къэлэжъыми зиужьыжъыщт

Шъачэ щыкIошт КIымэфэ Олимпийскэ джэгунхэр зыщыре-кIокIыштхэ чIыплэхэм ягъэпсын-рэ псэуплэхэр зэтэгъэпсыхъэгъэн-хэмрэ Олимпиадэр къэмысызэ зэрагъэкIэн фаер къалэм имэ-рэу Анатолий Пахомовым бэрэ хигъэунэфыкIыгъ. Хэбзэ ахъщэу къатIупщырэм щыщэу сомэ миллион пчъагъэ ПсышIопэ рай-оным изыкIегъэлэтыни пэIуагъэ-хъагъ. Къуаджэу Къэлэжъым шы-псэухэрэми Iэпылэгъур анэсыгъ.

Лыгъотх чIыплэ зыгъэIоры-шIэжышIэм 2009-рэ ильэсым спортивнэ площадкэ къыщызэ-Iуахыгъ. Нэужым псыкIефэххэу Псыдахэрэ Шапсыгъэрэ якIо-лIэрэ гъогухэр зэтырагъэпсы-хъагъэх. 2011-рэ ильэсым къуа-джэхэу ХъаджыкIо, Къэлэжъыр ыкIи Лыгъотх зэзыпхырэ гъо-гур федеральнэ трассэм нагъэ-сыгъ. Шапсыгъэ Адыгэ Хасэм-рэ Краснодар краим иадминист-рациерэ зэгъусэхэу Къэлэжъым культурэм и Унэу дэтыгъэр икIэ-рыкIэу арагъэгъэкIэжыгъ. Ар джы цIыфхэм якIуапIэ хъушт. Унэр къызэIуахыжъы зэхъум А. Пахомовыр чылэм къэкIо-гъагъ, цIыфхэм афэгущIуагъ. Ахэм ягуапэу хагъэунэфыкIы япсэуплэхэм язэтэгъэпсыхъан хабзэм иIофышIэхэм анаIэ на-хыбэу къытырагъэты зэрэхъу-гъэр.

Мэрым къызэриIуагъэмкIэ, къуаджэхэм мылгъу зилэ цIыф-хэри Iэпылэгъу къафэхъух. Ахэм ащыщэу Шъэумэн Хъазрэт сомэ миллион 10 бэмышIэу къари-тыгъ, ахъщэр Кировскэ ыкIи Лыгъотх чIыплэ шъолъырхэм псым къызыдихыгъэ гумэкIы-гъохэр рыдагъэзыжыынхэу ара-тыгъэх.

А. Пахомовымрэ къоджэдэс-хэмрэ зигъо шъыпкъэ Iофыгъо зэфэхъафхэм атегушыIагъэх. Гъогухэм ягъэцкIэжынкIэ, ос-тыгъэхэр къэгъэблэгъэнхэмкIэ, псыр ыкIи газыр цIыфхэм ягъэ-гъотыгъэнхэмкIэ, еджапIэр, уча-

стковэ сымэдджыщыр ыкIи кIэ-лэцIыкIу Iыгъыплэр гъэцкIэ-жыгъэнхэмкIэ Iэпылэгъу къа-фэхъунэу ащ къыгъэгугъагъэх, ежъхэми афашIэрэр ашIэнэу хъа-зырых.

— ЗышъхъэкIи улэунэу зэкIэ фаехэм апэу уадэлэ-пыIэныр тэрэз, — къы- Iуагъ мэрым. Iофыгъоу

зэшIуахыштхэм яжэщтых, япсэ-уплэхэм хэжъоныгъэхэр ашыхэу зэрэрагъэжъагъэм пашэхэри къоджэдэхэри егъэгущIох.

Къэбэртэе-Бэлкъар Республикэм

Iошъхъэмафэ шагъэIагъ

Темыр Кавказым игъуна-пкэхэр къэзыгъэгъунэрэ дзэ-

кIолIхэм ащыщхэр ТекIоныгъэм и Мафэ ипэгъокIэу къушъхъэу

Iошъхъэмафэ ышыгу дэкIоегъа-гъэх, аш ТекIоныгъэм итамыгъэу Быракъ плъыжъыр шагъэIагъ. Iофтхъабзэр зыфэгъэхыгъагъэр Кавказыр пным къызытырахы-жыгъэр ильэс 70-рэ, тихэгъэ-гу игъунапкъэхэр къэзыухъумэ-хэрэ дзэхэр зызэхашагъэхэр ильэс 95-рэ ыкIи общественнэ-къралыгъо объединениеу «Ди-намо» зыфиIорэр ильэс 90-рэ зэрэхъугъэхэр ары.

Урысыем и ФСБ и Гъунапкъэ-ухъумэкIо гъэIорышIапIэу Къэ-бэртэе-Бэлкъар Республикэм щылэм къызэритыгъэмкIэ, къу-шъхъэм дэкIолягъэхэр ухъумэкIо ныбжыкIэ 14 хъуштыгъэх, ахэр Кавказым ит республикэхэм къулыкIу ащызыхырэ дзэкIолI-хэм ащыщых.

Быракъ плъыжъэу къушъхъэ шыгум шагъэбыбэтагъэм фаши-стхэр зэкIафэжъыи, Рейхстаг ышъхъагъ зэолIхэм шагъэлэгъэ-гъэ быракъыр угу къегъэкIы. Те-кIоныгъэм пае дзэкIолIхэм шхончхэр агъэуагъэх.

Тхыгъэжъхэм адыгэхэр къазэрэхафэхэрэр

1733-рэ ильэс гъэтхэпэм и 13. Гъэрхэр зыцацэрэ бэдзэрэу Стамбул цыIэм ильэсипI ыныбжэу къыцацэфыгъэгъэ пицъиш-эжъыеу, зилгъэкIыкIэ черкесыгъэу, зыбзэкIэ, зигъэсакIэкIэ ыкIи зигъэсэныгъэкIэ французыгъэу Шарлоттэ (е Шарлотта-Элиза-бет) — Гаидэ (Аидэ, Аиссэ) идунай ыхъожьыгъ. Ащ иписъмэхэр къыздэхъэгъэ тхылгъэу къыдэкIыгъэр француз литературэм идышгъэ кIэн хэхъагъ. ТхэкIошхоу Вольтер мадригалхэр (музыкальнэ усэ кIэкIыхэр) ащ къыфитхыщтыгъэх.

Письма к госпоже Каландрини

Урыс-Кавказ заор къызэжъагъэм къыцегъэжъагъэу Пишэзэ Iушъо зэIуабытынэу пачыхъэм идзэхэр апэрэу къызыкIуагъэхэр 1735 — 1739-рэ ильэсхэр ары. Нэбгырэ мин 25-рэ хъурэ донской къэзэкъхэм атаманэу Красноцекеровымр къалмыкхэмрэ япацэ-хэу пачыхъэу Анна Иоановнам цунашъокIэ черкесхэмрэ мыщ цыпсэурэ некрасовцэхэмрэ къапэуцужьыгъэх. Пачыхъадзэм цIыфхэр инэу къыгъэцынагъэх.

БРОНЕВСКИЙ И.И. История Донского войска

1737-рэ ильэс. Адыгеим гъаблэмрэ зэпахырэ узэхмрэ цэхъушIэх.

История Кубанского Казачьего войска

1738-рэ ильэс, бжыхъэ. Пишэзэ Iушъо цыIэ къырымидзэхэм япацэу СултIан-Джэрые нэбгырэ мин 10 хъурэ зэолIхэр игъу-сэхэу адыгэхэм къапэуцужьы.

1746-рэ ильэс чъэпыогъум и 24-рэ. Къырым хъанэу Сэлым-Джэрые Донскоидзэм иатаманэу Д. Ефремовым фэтхъаусыхэ-зэ етхы ильэс хъугъэу бжъэдыгъухэр Къырым хъаным IашэкIэ къызэрэпэуцужьыхэрэр.

Сборник архивных документов

1747-рэ ильэс мзэае и 16. Петр идзэ Дербент зытебанэм, къэбэртаехэр ежъ-ежъырэу къыгохъэгъагъэхэу къэбархэр цыIэх.

1748-рэ ильэс, жьоныгуакI. КъыкIырэр къамыIоу урысыбзэкIэ тхыгъэ архив документыхъэхэм къахафэу регъажъэ гуцыIэу «саи-ка» — адыгабзэкIэ «сэихо» (сэ ин, шъэжъые ин).

Кабардино-русские отношения

1751-рэ ильэс. Къуаджэу Адэмые джырэ лъэхъаным зы-дэцыс чIыплэм къэтIысы.

Список населенных пунктов

Адыгейской автономной области

1753-рэ ильэс. Абдзахэхэр, шапсыгъэхэр ыкIи жанэхэр Къы-рым хъаным фэIорышIэхэрэп.

1758-рэ ильэс. КIэмгъухэмрэ нэгъойхэмрэ зэгъусэхэу Къырым хъаным пэуцужьых.

Кабардино-русские отношения

1761-рэ ильэс. Лэбэнэ заор цыIагъ. КIэмгъухэр Къырым хъа-ным идзэ езэуагъэх ыкIи текIуагъэх. Нэбгырэ 300-м ехъу гъэры ашIыгъ.

Ставропольские губернские ведомости

Кавказым

Журналист ныбжыкIэхэм яфорум

ЖьоныгуакIэм и 16 — 17-м къалэу Ставрополь, Темыр Осетием, Темыр ыкIи Къыблэ Кавказым, Абхъазым

яжурналист ныбжыкIэхэм яфорум щыкIуагъ. Iофегъом кIэцакIо фэхъугъэхэр ныбжыкIэ IофхэмкIэ Федеральнэ агентствэмрэ Темыр Кавказым щылэ федеральнэ универ-ситетымрэ.

Ащ фэдэ форум Кавказым апэ-рэу шызэхашгъагъ, тапэкIэ ар тхэкIо ныбжыкIэхэмрэ журна-листхэмрэ зызшагъэсэрэ ыкIи зы-щызэхэгущыIэжыхэрэ чIыплэ хъу-нэу мэгугъэх. Ащ фэдэ зэхэха-гъухэм Урысыем и Къыблэ шъо-лъыр ичIыплэ пстэуми къарыкIы-рэ журналистхэр ахэлэжъэнхэ альэкIышт.

ЗэхэщакIохэм къызэрэхагъэ-щыгъэмкIэ, журналист форум-хэм Кавказым Iофыгъоу ыкIи гумэкIыгъоу илгъхэм ныбжы-кIэхэр ащытегушыIэхэзэ ыкIи хэкIыплэхэм ащылыхъухэзэ ашышт, проекткIэхэр къыщы-хахыштых, Кавказым мамырны-гъэ илгъыным ыкIи ащ цыпсэурэ

цIыфхэм ящыIагъэ зыфэдэр чIы-плэ зэфэхъафхэм ащыпсэу-хэрэм арагъэшIэным пылгъы-штых.

Журналист ныбжыкIэхэр хэ-гъэгум щызэлъашIэрэ журналист цIэрыIохэм аIукагъэх, мастер-классэу ахэм къатыгъэхэм ядэIу-гъэх, упчIэхэр аратыгъэх. Джаш фэдэу форумым хэлэжъагъэхэр «НыбжыкIэ телевидение зыкI» зыфиIорэ проектым зэрэдэлэ-жэщтхэм тегушыIагъэх. Журна-лист куп зэфэхъафхэм ятвор-ческэ проект анахъ дэгъухэр Уры-сые ныбжыкIэ форумэу «Сели-гер-2013-рэ» ыкIи Кавказ ныб-жыкIэ форумэу «Машук-2013»-рэ зыфиIохэрэм ахагъэлэжъэщтых.

— Нарт лыхужьым машлор кызырихыерэр, Ильэсыклэм адыгэхэр пэгьоклэхээ тыгъэм инэбзийхэу кышлэтыхэрэм ты- зэрагэгугьэрэр, нэмыклэхэри са- угъэтым хэолъагъох. Пчэдыжь кьэс тыгъэм инэбзийхэм тьяллы- зэ, нахышлум тызэрэфэкло- щтым тегушысы.

Льэпкь музей пчэгур эпхыгъэшт. Музеим илофышлэхэм тарихь кьэбарэу саугъэтымрэ пчэгумрэ апылбыр цыфхэм кьафалотэ- щтых. Пчэгум культурэм, тари- хьым, нэмыклэхэм афэгъэхыгъэ зэхахьэхэр шыклоштых, зыгъэ- псэфыплэу шытышт. Урыс-Кав- каз заом фэгъэхыгъэ саугъэтыр шьхьафэу тикьалэ шагъэуцушт.

— Саугъэтэу филармо- нием дэжь шагъэуцугъэр сьидигъо кызылауахышта?

— Ти Лышпхьэу Тхьаклушынэ Аслъан, Правительствэм икьулы- кьушлэхэр лофым егъэгумэклых. Пчэгур мыхьазырэу саугъэтыр кызылутхыныр кырагъэклурэп. Сэри адезгъэштагъ. Бжыхьэм нэс тежэшт.

— Абдулахь, тызытегу- щылэ тшлоигъор маклэп. лофхэр зэрэлъыкьлатэ- хэрэр кьыдэтлътэхээ, тизэдэгущылэгъу пыты- дзэжы сшлоигъу.

— Сигуапэу тызэлуклэн. Тилэ- шьхьэтетхэм, Кьыкь Салбый, Хьэпэе Арамбий, Адыгэ Хасэм хэтхэм, нэмыклэхэм яшлушлагъэ тытегушылэн.

— Шлоу щылэр кьыбдэ- хьунэу пфэтэлэ.

— Тхьауегъэпсэу.

Дунэ Адыгэ Хасэм изэлуклэгъу

Дунэ Адыгэ Хасэм игъэцэкклэкло куп изичэзыу зэхэ- сыгъо Мыекьуапэ шыкьлауагъ. Адыгабзэм изэгъэшлэн ыкли игъэфедэн, Сирием кьиклыжырэ тилъэкпэгъу- мэ лэпылэгъу ятыгъэным, Олимпиадэ джэгунхэу Шьа- чэ 2014-рэ ильэсым шыклоштыхэм зэлъэкпэгъу рес- публикэхэр зэрахэлэжъэштхэм, Урыс-Кавказ заор за- ухыгъэр ильэси 150-рэ зэрэхьурэм, нэмыклэофыгъо- хэм атегушылагъэх.

Зэхахьэр Дунэ Адыгэ Хасэм ипашэу Сэхьурэкъо Хьаутий пэ- ублэ гушылэклэ кызылэуихыгъ. Тиреспубликэ иобщественнэ дви- жениеу «Адыгэ Хасэм» итхьа- матэу Бэгъушъэ Адамэ изэфэ- хьысыжхэр льэпкь шлэжь лофы- гъохэу Адыгейм шыклохэрэм, нэмыклэхэм афэгъэхьыгъагъ. Си- риём тилъэкпэгъухэр кьиклы- жьынхэм фэшлэ ящыклэгъэ тхыль- хэм ягъэхьазырын кьиныгъо кьашыхьоу, яунэхэм арысы- жьынхэ амьлэжкьлэу зышхьэ кьезыхьыжъэжыгъэмэ япсэуклэ

гумэклыгъоу зэрэщыгтым, лэпы- лэгъоу аратырэм, фэшхьафхэм кьатегушылагъэх Кьэжъэрэ Артур, Хьунэго Гъияс, Клакыхьу Мэ- джыдэ, Дзэмышъэ Кьасболэт, Оз- дэн Догъан, Хьашлүцлэ Мухьа- мэд, Джандэмыр Джыхьан, Нэ- псэу Нихьад, Шьхьэлэхьо Аскэр, Кьомэфэ Мухьадин, Щэрджэс Мыхьамэт, фэшхьафхэри.

Адыгэхэр итэкъухьагъэхэу мэлэсэхэми, яшэн-хабзэхэр кьа-

ухьумэх. Зэфэдэ кьэлуаклэхэм кьапкьырыкьлэхээ республикэ- хэм ащыпсэурэ адыгэмэ абзэ нахэ зэпэблагъэ шлыгъэнымклэ шлэныгъэлэжъхэм яеплътлэхэр, льэпкьым неущ кьырыклоштым ыгъэгумэклыхэрэм яшлэшхэр кьауагъэх. Бырсыр Батырбий, Цэшлэ Шамсэт, Мэшфэшлу Нэдж- дэт, Сэхьурэкъо Хьаутий, Кьулэ Мухьамэд, нэмыклэхэм кьауагъэм изэфэхьысыжыгъо кьэсыгъ. Бэ- рэ зэрэтегушылэхэрэм даклоу, лофыр зэрэлъыкьлотэн ылэжы- щтыр кьыдалгытэныр игъу.

Зэхахьэм нэмыклэофыгъохэри кьышлэтыгъэх. Адыгэ Респу- бликэм и Премьер-министрэу Кьумпыл Муратэ, кьош рес- публикэхэм яминистрэхэр, коми- тетхэм япашэхэр зэлуклэм хэлэ- жьагъэх.

Нэклубгъор кьэзыгъэхьазырыгъэр ЕМТИЛЪ Нурбий.

«Зэкъошны- гъэм ипчэгу» ащ фаусыгъ. «Сыда пчэгуйлэу зэфэдэ гупшысэ ялэу Мыекьуапэ зыкьышлэууцу- щтыр?» зыфэ- площт упчлэм тигъэгумэклых- щтыгъ. Типа- щэхэм тагуры- луагъ, акьыл зыхэлэ гупшысэу кьыхахыгъэр кьытпкьырыхьа- гъэу лоф дэтэшлэ.

— **Зэрэхьугъэмклэ, ады- гъу дунаим тетхэм япчэ- гоу, онджэкъым дэжь зэхэхьаплэ афэхьунэу шьуигухэлэ кьыщелэ. Нэмыклэпкьхэм кьуа- плэ афэхьунэуи шьогу- гъэ. Онджэкъым кьешлэ- кьыгъэ сурэтэу о пшлы- гъэр зэхэхьаплэ купым кьыхихыгъ.**

— Онджэкъхэр нахьыпэклэ адыгэ чыгум бэ хьухэу итыгъэх. Заом имашлэ хэклодагъэр, псым ычлэгъ хьугъэр зыфэдиизыр хэтэ непэ кьэзылътэжыщтыр? Он- джэкъэу тикъуаджэхэм адэты- гъэхэм ясаугъэтэу дгъэуцугъэм дунаим тет адыгэмэ аналэу кьы- фагъэзэнэу тызэрэфаер тилэшлэ- гъэ кьыхьыш.

— **Адыгэ Республикэм саугъэтэу итыр бэп. Мы- екьуапэ щытлэгъурэр сшломакл.**

— Сэри арэуштэу сегупшы- сэ, тэр-тэрэу зытэгъэщыкьлужьы. Тигумэклхэр шьхьэихыгъэу ти- пашэхэм, общественнэ движе- ниехэм ялыкьлохэм ятлэзэ саугъэтышхоу дгъэуцугъэм тыкьы- фэкьлауагъ. Сабыир гъынагъэу сурэтхэр тешыхьагъэнхэу фэя- гъэхэри кьытлуклэщтыгъэх. Ари кьыдэтлътыгъээ, льэпкьышхохэр гъогу шьуамбгъом тетхэу зэрэ- псэухэрэр кьафэсэуатэщтыгъ. Тхьаурыхьаныр щыдгъэзысэ, ты- зэрыгушхоу тилъэпкь илэр кьэд- гъэлыагъо тшлоигъуагъ.

— **Льэпкьгъэкьлод заор тичлыгу зэрэщыкьлауагъэр шьэфэп. Урысхэм, Кав- каз ис льэпкьхэм кьа- тхыгъэмэ уяджэзэ...**

— Тэрэз. Ащ фэдэ тхыльхэм тарихьэу кьэаткьлугъэр кьауатэ. Льэпсэич зау ильэси 100-м на- хьыбэрэ тичлыгу шыкьлауагъэм ехьыллэгъэ саугъэт тишыкьлауагъ, тэ, адыгэхэм, тимызакъоу, льэп- кьэу кьытхэхэми титарихь инэ- клубгъо мыпсынклэхэр ашлэнхэ

(Анэрэ и. кьыщэжъэ).

— Егъэжъэгъум анахьэу ты- зэгупшысагъэр адыгэ льэпкьым тырыгушхон зэрэтлэгъыкьлэрэр, шлушлагъэу илэр зэрэмымаклэр ары, — кьэуатэ Бырсыр Абду- лахь. — Лыхьужь оредхэр тилэх.

— **Абдулахь, тытхьаусы- хэу тыпсэуныр кьезы- мыгъэкьлурэмэ уащыщэу сэлъытэ. Онджэкъ теп- лыэ зилэ саугъэтэу метрэ 20 фэдиз зильгъоным лъапсэ фэхьугъэр кьы- талола.**

— Тилъэпкь кьиныгъоу пэ- клэкьыгъэм нэмыклэ кьыхэты- мыгъэщэу саугъэтыр дгъэуцулэу сыфэягъэп. Тэр-тэрэу тызэрыгу- шхожыным фэшлэ шлушлагъи, кьуачи тклоцылэ. Лыхьужь оредхэр, льэпкь шлэжь ин зы- хэлэ лотэжъхэр зэфэтхьысыжъ- хэмэ, адыгэм ишэн-хабзи, щысэ зэрэтэпхыни ахэплэгъоштых.

— **Чыплэм икьыхэхын уигъэрэзагъа?**

— Мыекьуапэ ипарк дэхьаплэ саугъэтыр щыдгъэуцуныр кьез- гъэкьлугъэп. Клэлэцыкьлэхэр ащ щызэлуклэщтых, ны-тыхэм яуп- чыштых...

— **Урыс-Кавказ заом хэ- клодагъэхэм афэгъэхьы- гъэу тикьалэ шагъэпсы ашлоигъогъэ саугъэтыр ара укьызытегушылэрэр?**

— Ары. Чыплэр зэрэзблэт- хьугъэм ишлуагъэклэ пчэгущхо кьытати, саугъэтыр дгъэпсыгъэ, филармоньер, мэщытыр, музе- ир кьыпэгъунэгъоу щытых.

— **Бэрэ тегушылагъэх, зэнэкъокъухэри зэха- щагъэх. Ау хэт сьид ылуа- гъэми, саугъэтэу жьы- гъэуцугъэм икьыхэхыклэ гъэзетеджэмэ икьоу кьагурымылуагъэу кьыт- щэхьу.**

— А упчлэм сыкьэжэщтыгъ. Сэри сыфай джэуапыр тэрэзэу кьагурылонэу. Льэпкьэу кьыт- хэсхэм кьалон алъэкьыштым тимыгъэгумэклыхьэу щытэп. Республикэм, кьалэм ялэшхьэ- тетхэр тегушылагъэх. Урысыем егъаши тызэрэхэтыштым фэгъэ- хьыгъэ саугъэт Мыекьуапэ дэт,

Редактор шьхьалэхэр:

ДЭРБЭ Тимур
ХЬЭШУЦЛЭ Мухьэмэд
ТХЬАГЪЭПСЭУ
Уцужыкьу

Зэхэзышагъэхэр:

Адыгэ Республикэм льэпкь
лофхэмклэ, лэжыб кьэралхэм
ащыпсэурэ тилъэкпэгъухэм
адырлэ зэлхыныгъэхэмклэ
ыкли кьэбар жьугъэм
намалхэмклэ и Комитет
Адресыр: ур. Крестьянскэр, 236

Зышаушыхьатыгъэр:

Урысые Федерацием хэутын лоф-
хэмклэ, телерадиокъэтынхэмклэ ыкли
зэлылэсыклэ амалхэмклэ и Мини-
стерствэ и Темыр-Кавказ чыплэ
гъэлорышлэп, зэраушыхьатыгъэ
номерыр ПИ №ТУ23-00916

Зыщыхаутырэр

ОАО-у «Полиграф-ЮГ»,
385000,
кь. Мыекьуапэ,
ур. Пионерскэр, 268

Редакциер зыдэщылэр:

385000, кь. Мыекьуапэ,
ур. Первомайскэр, 197.
Телефонхэр: приемнэр: 52-16-79, редактор
шьхьалэм иапэрэ гуадзэр —
52-49-44, редактор гуадзэр — пшгъэдэжы
зыхьырэ секретарыр — 52-16-77.
E-mail: adyvoice@mail.ru

Пчъагъэр
4004

Индексхэр
52161
52162
Зак. 1413

Онджэктыр типчэгү шъхьалэу щытышт

(Анэрэ н. кыщечжэ).

— Егъэжэгъум анахъу ты-
зэгупшысагъэр адыгэ лъэпкъым
тырыгушхон зэрэтлэкIырэр,
шлушлагъу илэр зэрэмымаклэр
ары, — кьелуатэ Бырсыр Абду-
лахъ. — ЛIыхъужь ордэхэр
тилэх.

— Абдулахъ, тытхьаусы-
хэу тыпсэуныр кьезы-
мыгъэкIурэмэ уащыщэу
сэлъытэ. Онджэкъ теп-
лэ зилэ саугъэтэу метрэ
20 фэдиз зилъэгагъэр
дахэу кьэлъэгъоным
лъапсэ фэхъугъэр кы-
талоба.

— Тилъэпкъ кыныгъоу пэ-
кIэкIыгъэм нэмыкI кыхъаты-
мыгъэщэу саугъэтыр дгъэуцунэу
сыфэягъэп. Тэр-тэрэу тызэрыгу-
шхожыным фэшI шлушлагъи,
кIуачIи тIоцIылъ. ЛIыхъужь
ордэхэр, лъэпкъ шIэжь ин зы-
хэлъ Iотэжхэр зэфтхысыжъ-
хэмэ, адыгэм ишэн-хабзи, шысэ
зэрэтепхыни ахэплъэгъоцхы.

— Чыплэм иккыхэхын
уигъэрэзага?

— Мыекъуапэ ипарк дэхьапIэ
саугъэтыр щыдгъэуцуныр кьез-
гъэкIугъэп. КIэлэцIыкIухэр ащ
щызэIуагъэцхы, ин-тыхэм яуп-
чIыцхы...

— Урыс-Кавказ заом хэ-
кIодагъэхэм афэгъэхьы-
гъэу тикхалэ шагъэпсы
ашIоигъогъэ саугъэтыр
ара уккызытегушылэрэр?

— Ары. Чыплэр зэрэзблэт-
хъугъэм ишлуагъэкIэ пчэгүшхо
кытати, саугъэтыр дгъэпсыгъэ,
филармоньер, мэщытыр, музе-
ир кыплэгъунэгъоу щытых.

Саугъэтым иккыхэхын

— Бэрэ тегушылагъэх,
зэнэкъокъухэри зэха-
щэгъэх. Ау хэт сьд ыла-
гъэми, саугъэтэу жъу-
гъэуцугъэм иккыхэхыкIэ
гъэзетеджэмэ икхъо
кыагурымылауагъэу кыт-
щэхъу.

— А упчIэм сыкьежэщытыгъ.
Сэри сыфай джэуапыр тэрэзу
кыагурылонэу. Лъэпкъэу кыт-
хэхэм кьалон алъэкIыцхым
тимыгъэгумэкIыгъэу щытэп.
Республикэм, кьалэм ялэщхъэ-
тетхэр тегушылагъэх. Урысыем
егъашIи тызэрэхэтыцхым фэгъэ-
хыгъэ саугъэт Мыекъуапэ дэт,

«Зэкъошны-
гъэм ипчэгү»
ащ фаусыгъ.
«Сыда пчэгуйтIу
зэфэдэ гупшысэ
ялэу Мыекъуапэ
жыкIыщыдгъэу-
щытыр?» зыфэ-
площт упчIэм
тигъэгумэкIы-
щытыгъ. Типа-
щэхэм тагуры-
Iуагъ, акъыл зыхэлъ гупшысэу
кыхахыгъэр кытпкыырыхъа-
гъэу Iоф дэтэшIэ.

— ЗэрэхъугъэмкIэ, ады-
гэу дунаим тетхэм япчэ-
гоу, онджэкъым дэжъ
зэхэхьапIэ афэхъунэу
шъуигухэлъ кыщелэ.
НэмыкI лъэпкъхэм кIуа-
плэ афэхъунэуи шъогу-
гъэ. Онджэкъым кьешIэ-
кыгъэ сурэтэу о пшы-
гъэр зэхэхэкIо купым
кыыхыгъ.

— Онджэкхэр нахьыпэкIэ
адыгэ чыгум бэ хъухэу итыгъэх.
Заом имашIо хэкIодагъэр, псым
ычIэгъ хъугъэр зыфэдызыр хэта
непэ кьэзылэгъэжыщытыр? Он-
джэкъэу тикъуаджэхэм адэты-
гъэхэм ясаугъэтэу дгъэуцугъэм
дунаим тет адыгэмэ анэIу кы-
фагъэзэнэу тызэрэфаер тилэшIа-
гъэ кыыхэхы.

— Адыгэ Республикэм
саугъэтэу итыр бэп. Мы-
екъуапэ щытлэгъурэр
сшIомакл.

— Сэри арэуцтэу сегупшысэ,
тэр-тэрэу зытэгъэцIыкIужы.
ТигумэкIхэр шъхьэхыгъэу ти-
пашэхэм, общественнэ движе-
ниехэм ялыкIохэм ятIозэ саугъэ-
тышхоу дгъэуцугъэм тыккы-
фэкIуагъ. Сабыир гынагъэу
сурэтхэр тешIыхьагъэнхэу фэя-
гъэхэри кытIуагъэщыгъэх. Ари
кыдэтлэгъэтэз, лъэпкъышхохэр
гъогу шъуамбгъом тетхэу зэрэ-
псэухэрэр кьафэсIуатэщытыгъ.
Тхьаусыхэныр щыдгъэзысэ, ты-
зэрыгушхоу тилъэпкъ илэр кьэд-
гъэлагъэу тшIоигъуагъ.

— ЛъэпкъгъэкIод заор
тичIыгу зэрэщыкIуагъэр
шъэфэп. Урысхэм, Кав-
каз ис лъэпкъхэм кьа-
тхыгъэмэ уяджэзэ...

— Тэрэз. Ащ фэдэ тхылъхэм
тарихъу кьэткIугъэр кьаIуатэ.
Лъэпсэич зауу илъэси 100-м на-
хьыбэрэ тичIыгу щыкIуагъэм
ехьылIэгъэ саугъэт тищыкIагъ,
тэ, адыгэхэм, тимызакъоу, лъэп-
къэу кытхэхэхэми титарихъ инэ-
кIубгъо мыпсынIкIхэр ашIэнхэ

фае. Мары Грузием шагъэуцугъэ
саугъэтыр Урыс-Кавказ заом фэ-
гъэхыгъ. Ермэлхэм лъэпсэгъэ-
кIод зауу ялагъэр хэгъэгухэм
ащаштагъ, тэри ащ фэдэ уахътэ
кытэгъэцIуцт.

— Саугъэтэу кызызлауахы-
цтым узыфэе гупшысэр
хэплъхьагъа?

— Шым исурэт, нэмыкIхэр
тиIофшлагъэ хэдгъэкIыжыгъэх.
Арэу щытми, республикэ зэрэ-
тиIэр, лъэпкъыр зэрыгушхорэр,
неушрэ мафэм тызэрэфаелорэр,
нэмыкI еплъыкIэу сыгу илгы-
гъэхэр хэслъхьагъэх. Саусыры-
кьо шым тесэу машIор кызыз-
рихьырэр — ар нартхэм якъэбар
кьодыеп. МашIор цыфым зэри-
щыкIагъэр, лыгъэмрэ шлушIа-
гъэмрэ кьелуатэх.

— Саугъэтым щыIэны-
гъэм куоу ухещэ, уегъэ-
гъуазэ.

— Нарт лыхъужьым машIор
кызызрихьырэр, ИлъэсыкIэм
адыгэхэр пэгъокIыхэзэ тыгъэм
инэбзийхэу кьэшIэтыхэрэм ты-
зэрагъэгугъэрэр, нэмыкIхэри са-
угъэтым хэолъагъох. Пчэдыжъ
кьэс тыгъэм инэбзийхэм тьплъы-
зэ, нахьышIуым тызэрэфэкIо-
цтым тегупшысэ.

«Адыгэмэ япчэгү», «ЗэфакIу», «Нартхэм япчэгү»

— Пчэгум цIэу фаусы-
цтым цыфхэр егъэгү-
мэкIых. Адыгэ Хасэм
бэрэ ащ цытегушыла-
гъэх.

— «ЗэфакIор» сэ нахъ кьесэ-
гъэкIуми, «Нартыр» фаусыми
дэгъуба. УзэфэкIоным, шIуагъэ
гум узэфэшIэным фэшI «Зэфа-
кIу» пэшIорыгъэшIэу фэсыу-
сыгъ. Дунаим тет лъэпкъхэм язэ-
Iуагъэу хъун ылъэкIыщт. Мос-
ква, Краснодар, фэшъхьафхэм
кьарыкIыхэу зекIо Iофыгъохэм
апылхэм пчэгур зэрагъэлъэ-
гъуцт. Адыгэ Республикэм и

Лъэпкъ музей пчэгур епхыгъэщт.
Музеим иIофышIэхэм тарихъ
кьэбарэу саугъэтымрэ пчэгумрэ
апылхэр цыфхэм кьафалотэ-
щытых. Пчэгум культурэм, тари-
хым, нэмыкIхэм афэгъэхыгъэ
зэхэхэхэр щыкIоцхы, зыгъэ-
псэфыпIэу щытыщт. Урыс-Кав-
каз заом фэгъэхыгъэ саугъэтыр
шъхьафэу тикхалэ шагъэуцунт.

— Саугъэтэу филармо-
нием дэжъ шагъэуцугъэр
сыдыгъо кызызлауахыцта?

— Ти Лышъхъэу Тхьауащынэ
Аслъан, Правительствэм икьулы-
кьушIэхэр Iофым егъэгумэкIых.
Пчэгур мыхъазырэу саугъэтыр
кызызIутхыныр кьырагъэкIурэп.
Сэри адезгъэштагъ. Бжыхэм
нэс тежэщт.

— Абдулахъ, тызытегу-
щылэ тшIоигъор макIэп.
Iофхэр зэрэлъыкIуатэ-
хэрэр кыдэтлэгъэтэхэзэ,
тизэдэгущылэгъу пыты-
дзэжы сшIоигъу.

— Сигуапэу тызэIуагъэ. ТиIэ-
шъхьэтетхэм, Къыкь Салбий,
Хъэпэ Арамбий, Адыгэ Хасэм
хэтхэм, нэмыкIхэм яшлушлагъэ
тытегушылэн.

— Шоу щылэр кыбдэ-
хъунэу пфэтэлэ.

— Тхьауегъэпсэу.

Дунэе Адыгэ Хасэм изэIуагъэу

ХэкIыплэр кызызэдагъоты

Дунэе Адыгэ Хасэм игъэцэкIэкIо куп изичэзыу зэхэ-
сыгъо Мыекъуапэ щыкIуагъ. Адыгабзэм изэгъэшIэн
ыкIи игъэфедэн, Сирием кыкIыжырэ тилъэпкъэгъу-
мэ IэпыIэгъу ятыгъэным, Олимпиадэ джэгунхэу Шъа-
чэ 2014-рэ илъэсым щыкIоцхэм зэлъэпкъэгъу рес-
публикэхэр зэрэхэлъэжэщтхэм, Урыс-Кавказ заор за-
ухыгъэр илъэси 150-рэ зэрэхъурэм, нэмыкI Iофыгъо-
хэм атегушылагъэх.

Зэхэхэр Дунэе Адыгэ Хасэм
ипашэу Сэхьурэкъо Хьаутий пэ-
ублэ гушыIэкIэ кызызIуахыгъ.
Тиреспубликэ иобщественнэ дви-
жениеу «Адыгэ Хасэм» итхьа-
матэу Бэгъушъэ Адамэ изэфэ-
хысыжыхэр лъэпкъ шIэжъ Iофы-
гъохэу Адыгеим щыкIохэрэм,
нэмыкIхэм афэгъэхыгъагъ. Си-
рием тилъэпкъэгъухэр кыкIы-
жыныхэм фэшI ящыкIэгъэ тхылъ-
хэм ягъэхьазырын кыныгъо
кыащыхъоу, яунэхэм арысы-
жыныхэ амылэкIэу зышъхъэ
кьезыхьыжъжыгъэмэ япсэукIэ

гумэкIыгъоу зэрэщытым, Iэпы-
Iэгъоу аратырэм, фэшъхьафхэм
кьаегушылагъэх Къэжъэрэ Артур,
Хъунэго Гъияс, КIакIыхъу Мэ-
джидэ, Дзэмышъэ Къасболэт, Оз-
дэн Догъан, ХьашIуцIэ Мухьа-
мэд, Джандэмыр Джыхъан, Нэ-
псэу Нихьад, Шъхьэлэхъо Аскэр,
Кьомэфэ Мухьадин, Щэрджэс
Мыхьамэт, фэшъхьафхэри.

Адыгэхэр итэкъухьагъэхэу
мэпсэухэми, яшэн-хабзэхэр кьа-

ухъумэх. Зэфэдэ кьэIуагъэхэм
кьапкырыкIыхэзэ республикэ-
хэм ащыпсэурэ адыгэмэ абзэ
нахъ зэпэблагъэ шIыгъэнымкIэ
шIэныгъэлэжъхэм яеплъыкIэхэр,
лъэпкъым неущ кырыкIоцхым
ыгъэгумэкIыхэрэм яшIошIхэр
кьаIуагъэх. Бырсыр Батырбий,
ЩэшIэ Щамсэт, МэшфэшIу Нэдж-
дэт, Сэхьурэкъо Хьаутий, Кьулэ
Мухьамэд, нэмыкIхэм кьаIуагъэм
изэфэхьысыжыгъо кьэсыгъ. Бэ-
рэ зэрэтегушыIэхэрэм дакIоу,
Iофыр зэрэлъыкIотэн ылъэкIы-
щытыр кьыдалыгъэныр игъу.

Зэхэхэм нэмыкI Iофыгъохэри
кышIалэтыгъэх. Адыгэ Респуб-
ликэм и Премьер-министрэу
КъумпIыл Муратэ, кьош рес-
публикэхэм яминистрэхэр, коми-
тетхэм япашэхэр зэIуагъэ хэлэ-
жыагъэх.

НэкIубгъор кьэзыгъэхьазырыгъэр ЕМТИЛЪ Нурбий.

Редактор шъхьалэхэр:

ДЭРБЭ Тимур
ХЪШУЦIЭ Мухьэмэд
ТХЬАГЪЭПСЭУ
Уцужыкьу

Зэхэзышагъэхэр:

Адыгэ Республикэм лъэпкъ
IофхэмкIэ, IэкIыб кьэралхэм
ащыпсэурэ тилъэпкъэгъухэм
адырIэ зэхьыныгъэхэмкIэ
ыкIи кьэбар жъугъэм
намалхэмкIэ и Комитет
Алресыр: ур. Крестьянскэр, 236

Зышаушыхьатыгъэр:

Урысые Федерацием хэутын Iоф-
хэмкIэ, телерадиокъэтынхэмкIэ ыкIи
зэлыIэсыкIэ амалхэмкIэ и Мини-
стерствэ и Темыр-Кавказ чыплэ
гъэIорышIапI, зэраушыхьатыгъэ
номерыр ПИ №ТУ23-00916

Зыщыхаутырэр

ОАО-у «Полиграф-ЮГ»,
385000,
кь. Мыекъуапэ,
ур. Пионерскэр, 268

Редакциер зыдэщыIэр:

385000, кь. Мыекъуапэ,
ур. Первомайскэр, 197.
Телефонхэр: приемнэр: 52-16-79, редактор
шъхьалэм иапэрэ гуадзэр —
52-49-44, редактор гуадзэр — пшъэдэкIыжъ
зыхьырэ секретары — 52-16-77.
E-mail: adygvoice@mail.ru

Пчъагъэр

4004

Индексхэр

52161

52162

Зак. 1413